

Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.): Pravni položaj, restrukturiranje i stanje 2021. godine¹

Stanko Jambrek

ORCID: 0000-0002-6877-9247

Biblijski institut, Zagreb

sjambrek@bizg.hr

UDK: 277(497.5)"1990/2020"

Kategorija: Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.19.1.1>

Sažetak

U članku su objavljeni sažeti i djelomični rezultati petogodišnjeg istraživanja (2022. – 2026.) na znanstvenom projektu „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“. Članak se objavljuje u dva dijela, u proljetnom i jesenskom izdanju časopisa Kairos. Prvi dio usredotočen je na pravni položaj, restrukturiranje i stanje crkava reformacijske baštine u Hrvatskoj 2021. godine. U drugom se dijelu razmatra i analizira goruće pitanje njihova duhovnog, teološkog i društvenog identiteta. U prvom dijelu članka obrazloženi su ciljevi projekta, primijenjena metodologija istraživanja i korištenje nazivlja te su definirani ključni pojmovi i obrazložene osnovne karakteristike spomenutih crkava. Zatim je istražen pravni položaj crkava nakon izdvajanja Republike Hrvatske iz Jugoslavije i njezina osamostaljenja 1991. godine. Pravni položaj crkava u Republici Hrvatskoj uspostavljen je Ustavom, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica, Ugovorima pojedinih vjerskih zajednica s Vladom RH i pratećim provedbenim aktima. Nakon toga započeo je proces restrukturiranja crkava koji je iscrpno istražen, a najvažnija saznanja obrazložena su u članku. Na kraju članak donosi statističke podatke restrukturiranih crkava reformacijske baštine na dan 28. ožujka 2021. godine.

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Crkve reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj 1990. – 2020.“

Ključne riječi: *pravni položaj crkve, identitet kršćana, evanđeosko kršćanstvo, crkve reformacijske baštine, protestantizam, baptisti, pentekostalci, karizmatici, samostalne crkve, Kristove crkve*

Uvod

Uz većinsku Katoličku Crkvu u Hrvatskoj djeluje i nekoliko manjih vjerskih zajednica, među kojima je i skupina crkava poznata pod zajedničkim nazivom Crkve reformacijske baštine (u daljem tekstu CRB). Ova je skupina crkava velikim dijelom nepoznata znanstvenoj javnosti, a djelomično istraživanje njihova vjerovanja i djelovanja izvršili su i objavili istraživači s Instituta za društvena istraživanja (IDI) u Zagrebu u sklopu projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“. Projekt „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“ djelomice se nadovezao na istraživanja Instituta za društvena istraživanja te obuhvaća tridesetogodišnje razdoblje življenja i djelovanja CRB između 1990. i 2020. godine. Za razliku od projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“ koji je bio usredotočen na male vjerske zajednice u Zagrebu, projekt „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“ usredotočen je na CRB u cijeloj Hrvatskoj. U projekt su uz istraživače s Biblijskog instituta i partnerskih institucija uključeni i stručnjaci s drugih institucija koji se bave društvenim istraživanjima, glazbom i arhitekturom.

Kao polazište istraživanja poslužili su Ustav RH, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, ugovori između Vlade Republike Hrvatske i pojedinih CRB o zajedničkom interesu te Evidencija vjerskih zajednica i Upisnik udruga. Istražena je arhivska građa državnih, crkvenih i privatnih arhiva. Nakon toga slijedilo je proučavanje periodičkih publikacija i relevantne znanstvene literature radi teorijske podloge i komparativnih analiza. Projektom su obuhvaćeni intervjui s vođama denominacija, osobni susreti istraživača i popunjavanje upitnika s pastorma mjesnih crkava o stanju u mjesnoj crkvi. Istraživanjem je obuhvaćeno niz tema, od uloge CRB u Domovinskom ratu do utemeljenja novih zajednica vjernika te analize globalnih duhovnih pokreta koji su imali utjecaj na uspostavu i djelovanje novih zajednica.

Članak se objavljuje u dva dijela u proljetnom i jesenskom izdanju časopisa *Kairos*. Prvi dio usredotočen je na pravni položaj, restrukturiranje i stanje CRB 2021. godine. U drugom se dijelu razmatra i analizira goruće pitanje duhovnoga, teološkog i društvenog identiteta CRB.

Opravdanost istraživačkog projekta

Tijekom povijesti kršćanstvo je podijeljeno u nekoliko teološki i brojno značajnijih skupina. Od jedanaestog stoljeća kršćanstvo je podijeljeno između rimoka-

toličanstva i pravoslavlja. U vrijeme reformacije u šesnaestom stoljeću razvile su se u Europi dvije obnoviteljske tradicije reformacije: protestantska reformacija i radikalna reformacija. Temeljeći se na Bibliji i nekim naglascima protestantske i radikalne reformacije, snažno se u devetnaestom i dvadesetom stoljeću razvijaju evanđeoski pokret² i, posebice, u dvadesetom i dvadeset prvom stoljeću pentekostni i karizmatički pokret. Svjetska evanđeoska alijansa (World Evangelical Alliance), koja posredno i neposredno umrežava većinu evanđeoskih kršćana diljem svijeta, djeluje kao mreža crkava u 143 zemlje koje su se udružile kako bi dale svjetski identitet, glas i platformu početkom 21. stoljeća za više od 600 milijuna evanđeoskih kršćana.³ Prema izvješću Pew Research Centra (2011) kršćanstvo je oko 2010. godine s procijenjenih 2,2 milijarde vjernika bilo najbrojnija svjetska religija, okupljajući gotovo trećinu (31 posto) svih ljudi (6,9 milijardi) na Zemlji. Gladwin (2019, 162) je objavio procjenu da se od tih 2,2 milijarde kršćana oko 820 milijuna može opisati kao evanđeoski kršćani (uključujući pentekostalce i neopentekostalce, ali isključujući denominacijske karizmatike). Prema tim podacima svjetsko evanđeosko kršćanstvo je pored Katoličke Crkve postalo najznačajnija i najbrojnija skupina kršćana današnjice. Ova je stvarnost jasno vidljiva u globalnom kontekstu. Gladwin ističe da većinu od tih 820 milijuna čine evanđeoski kršćani u Aziji, Africi i Latinskoj Americi (oko 690 milijuna, gotovo 85 posto). Ovdje je vrijedno napomenuti da većinu u ovako kategoriziranom svjetskom evanđeoskom kršćanstvu čine vjernici iz pentekostnih i karizmatičkih denominacija i samostalnih mjesnih crkava, pa tako i u Hrvatskoj.⁴

U Hrvatskoj je situacija bitno drugačija. Katolička Crkva okuplja većinu kršćana, a evanđeosko je kršćanstvo u manjini. Prema popisima stanovništva broj evanđeoskih kršćana u odnosu na broj stanovnika u Hrvatskoj gotovo je beznačajan. Pa ipak u posljednjih tridesetak godina zbivaju se značajni procesi kojima evanđeosko kršćanstvo u Hrvatskoj sudjeluje u dinamici svekolikog rasta svjetskoga evanđeoskog kršćanstva.

Potkraj 20. i početkom 21. stoljeća evanđeosko i pentekostno-karizmatičko kršćanstvo u Hrvatskoj snažno naglašava evangelizaciju svih onih koji nisu upoznali Isusa Krista kao osobnog Spasitelja, a kao rezultat toga duhovnog procesa danas u Hrvatskoj djeluje 176 mjesnih crkava. Naglašavam samostalne mjesne crkve, a ne denominacije, stoga što evanđeosko kršćanstvo uči da mjesna crkva ima puninu crkvenosti, a mjesne crkve mogu se udružiti u denominaciju. Deno-

2 Pridjev *evanđeosko* dolazi uz naziv *kršćanstvo* kako bi ukazao da spomenuto kršćanstvo (ili kršćani) svoje propovijedanje temelji na *evanđelju* (grčki *euangelion*). Uporabom pridjeva *evanđeoska* u nazivu crkve naglašava se središnja uloga Isusa Krista, milosti, vjere i Svetoga pisma, u vjerovanju i djelovanju crkve. Izraz *evanđeoski kršćanin* obuhvaća svakoga kršćanina koji svoje vjerovanje i djelovanje temelji na evanđelju Isusa Krista.

3 Detaljnije u: World Evangelical Alliance; Center for the Study of Global Christianity 2013.

4 Detaljnije vidi u: Barrett 2019. Za situaciju u Hrvatskoj vidi istraživački dokument „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021“.

minacija pak ima ograničeni autoritet, samo onoliko koliko na nju prenesu mjesne crkve. Pojedine mjesne crkve u Hrvatskoj udružene su u Savez baptističkih crkava, Evangeosku pentekostnu crkvu, Crkvu Božju, Vijeće Kristovih crkava, Kristovu pentekostnu crkvu, Savez crkava „Riječ Života“, Crkvu cjelovitog evanđelja te u nekoliko samostalnih mjesnih crkava.⁵ Spomenute zajednice vjernika razlikuju se u manje bitnim teološkim naglascima, vodstvu i djelovanju zajednice, no sve nastoje temeljiti svoj nauk i djelovanje u Svetome pismu.

Ciljevi projekta

Petogodišnjim istraživačkim projektom nastoji se iscrpno i što temeljitije istražiti i analizirati: 1) pravni status, brojnost, rasprostranjenost i stanje CRB; 2) djelovanje CRB tijekom Domovinskog rata (uključujući političko i humanitarno djelovanje); 3) pojavu i djelovanje novih CRB registriranih u sklopu postojećih denominacija; 4) pojavu i djelovanje novih CRB registriranih kao udruge građana u Hrvatskoj; 5) pojavu i djelovanje novih neregistriranih CRB; 6) sustave biblijskog, teološkog i općeg obrazovanja vodstva crkava te sustav obučavanja budućih vođa u denominacijama i mjesnim crkvama; 7) djelovanje kršćanskih udruga (paracrkvenih organizacija) u okrilju CRB; 8) misijsko djelovanje CRB i djelovanje inozemnih misijskih organizacija u suradnji sa CRB; 9) domaće i svjetske pokrete pod čijim su utjecajem nastale nove crkve i vjerske udruge; 10) značajne društvene i kulturološke trendove u kojima su i u kojoj mjeri sudjelovale crkve i kršćanske udruge; 11) glazbeno stvaralaštvo CRB i utjecaj svjetskih glazbenih trendova na duhovnost CRB; 12) stanje prostora u kojima se okupljaju i djeluju mjesne crkve te odnose duhovnosti i arhitekture zgrada. Na temelju istraživanja objavit ćemo analizu općeg stanja CRB u razdoblju 1990. – 2020. te smjernice za plodonosan razvoj CRB u razdoblju 2026. – 2050.

Pregled dosadašnjih istraživanja

Iako neke CRB djeluju u Hrvatskoj više od sto godina⁶, nisu pobudile neki veći interes za istraživanje njihovih uvjerenja, vjerovanja i djelovanja u hrvatskom društvu. Djelomično istraživanje proveo je Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu projektom „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“. Istraživanjem je zahvaćeno 16 malih vjerskih zajednica u gradu Zagrebu, od kojih većinu njih uvrštavamo u CRB.⁷ Teme malih vjerskih zajednica pobudile su inte-

5 Detaljnija povijesno-teološka rasprava o evangeoskom kršćanstvu u Hrvatskoj nalazi se u: Jambrek 2003 i Jambrek 2014a.

6 Baptistički pokret djelatan je u Hrvatskoj od 1870-ih, a pentekostni pokret od 1907. godine.

7 Istraživači s Instituta za društvena istraživanja objavili su 1990. i 1991. u sklopu projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“ niz knjiga i članaka: Dugandžija 1990; Kufrin 1991; Marinović-Bobinac 1991; Marinović Jerolimov 1991; Plačko 1991; Terzić 1991.

res još nekih istraživača koji su temeljem svojih istraživanja obranili doktorske disertacije. Tako je Ankica Marinović-Bobinac doktorirala 1999. na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s temom *Necrkvena religioznost u Hrvatskoj: Primjer pentekostalnih zajednica*, a Goran Goldberger doktorirao je 2011. na istom fakultetu s temom *Medijska prezentacija malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj: analiza sadržaja dnevnih novina*. Stanko Jambrek objavio je 2003. u knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj* sažetu povijest crkava i pokreta te pregled njihove teološke misli (2003, 11). Doprinos razumijevanju evanđeoskog pokreta dao je znanstveni skup Protestantsko-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse, održan 28. – 30. listopada 1996. u Zagrebu (Jambrek 1997a). Djelomičan doprinos istraživanju CRB daje i *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva* (2007) koji je priredio Stanko Jambrek u izdanju Bogoslovnog instituta i Prometeja iz Zagreba. Detaljniji popis ostalih djela nalazimo u prilogu „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj 1990. – 2020: Popis relevantnih djela hrvatskih autora i autora djelatnih na području Hrvatske“.

Metodologija

Istraživanje provode znanstvenici djelatni u Biblijskom institutu u Zagrebu sa suradnicima. Voditelj projekta je dr. sc. Stanko Jambrek, znanstveni savjetnik u interdisciplinarnom području znanosti. Istraživači su: doktori znanosti Danijel Časni, Ervin Budiselić, Dalibor Kraljik i Goran Medved. U prvom dijelu istraživanja sudjelovali su vođe denominacija i pastori mjesnih crkava. U drugom dijelu istraživanju su se priključili stručnjaci iz različitih područja, primjerice, povjesničari, teolozi, bibličari, glazbenici, arhitekti i novinari.

Istraživanje se provodi interdisciplinarno. Primijenjen je povijesni, pravni, sociološki i teološki pristup. *Povijesni pristup* naznačuje ključne elemente življenja i djelovanja CRB u Hrvatskoj od početaka potkraj 18. st. do 2021. godine, s naglaskom na istraživačko razdoblje 1990. – 2020. Uključuje i ključne povijesne, duhovne, teološke i kulturološke elemente inozemnih denominacija i duhovnih pokreta te teološka promišljanja pojedinaca s kojima su domaće crkve i denominacije povezane. *Pravni pristup* uključio je analizu temeljnih pravnih dokumenata. Analizom Ustava Republike Hrvatske Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, Ugovora između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica te ostalih pravnih akata utvrđen je pravni okvir unutar kojega su djelovale CRB. *Sociološki pristup* omogućio nam je kvantitativni uvid u život i djelovanje CRB. Podaci o CRB u Hrvatskoj sastavljeni su temeljem: analize Ugovora pojedine denominacije s Vladom RH; uvida u Evidenciju vjerskih zajednica u RH; uvida u Upisnik udruga; službenih podataka denominacija i samostalnih crkava (uključujući dostupna godišnja izvješća, web stranice i Facebook); arhiva denominacija i samostalnih crkava; privatne arhivske građe; upitnika i intervju sa službenim predstavnicima

denominacija; upitnika i intervju s vođama mjesnih crkava; upitnika i intervju s službenim predstavnicima kršćanskih udruga koje djeluju u okrilju CRB; analize istraživačkih podataka prikupljenih upitnicima. *Teološki pristup* kvalitativno je upotpunio rezultate prethodnih triju pristupa. U istraživanju je primijenjena evanđeoska teološka metoda koja pruža put i ukazuje na postupak prvenstveno za postanak i ostanak Kristovim učenikom, za ostvarenje kvalitetnog odnosa s Bogom Ocem, a potom za životno sustvaranje s Bogom Ocem u sili Duha Svetoga, vršenjem njegove stvaralačke volje u svakodnevnom življenju.⁸ Evanđeoska teologija podrazumijeva odnos: poznavanje Boga, ljubav prema njemu i poslušnost njegovoj volji. Sažeto rečeno, temeljni je zadatak evanđeoske teologije proslavljati Boga poznavajući ga, ljubeći njega i njegovo stvorenje te služeći njemu u njegovu svijetu. Evanđeoska je teologija utemeljena na slušanju žive Riječi Božje – Isusa Krista, a slušanje Riječi s vjerom rezultira poslušnošću i vršenjem Riječi. Vršenje Riječi pak oblikuje pojedinca i kršćansku zajednicu – Crkvu.

Evanđeoska je teologija uvijek usko povezana i zbližena s Božjom Crkvom i njezinim poslanjem koje joj je naložio Bog. Tako je teologija (većinski evanđeoska) u CRB u Hrvatskoj usko povezana uz slušanje i vršenje Riječi Božje (Biblija). Kršćansko teološko promišljanje i kršćansko služenje proizlaze iz osobnog odnosa s Bogom, ukorijenjeni su u Božjoj riječi te se osnaženi Duhom Svetim svakovrsno nadopunjuju.

Vjerna evanđeoska teologija ukorijenjena je u Bibliji, kao primarnom izvoru za teološko istraživanje i promišljanje te kao standardu nad svim standardima. Prema svjedočenju apostola Pavla: „Sve je Pismo Bogom nadahnuto i korisno za poučavanje, za uvjeravanje, za popravljavanje, za odgajanje u pravdi, da Božji čovjek bude savršen, spreman za svako dobro djelo“ (2 Tim 3,16-17). Evanđeoska teologija smatra autoritet i primat Svetoga pisma iznad autoriteta tradicije, iskustva, razuma i kulture. Pri tome se za teološko promišljanje ne niječe značaj tradicije, iskustva, razuma i kulture, već im se daje odgovarajuće mjesto u poretku autoriteta. Biblija je temelj teologije, a tradicija, iskustvo, razum i kultura pomažu u vjernoj interpretaciji Svetoga pisma.

1. CRB terminologija, razgraničenja i osnovne karakteristike

Za istraživačku skupinu denominacija i mjesnih crkava u Hrvatskoj korištena su tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tri naziva kojima se nastojao naznačiti i istaknuti njihov stečeni ili željeni identitet: „protestantske crkve“, „evanđeoske crkve“ i „crkve reformacijske baštine“. Kao što su tijekom dvijetisućljetne povijesti kršćani i crkve tražile bit kršćanstva i borile se oko definiranja srži

8 Ovdje sažimam tekst o evanđeoskoj teološkoj metodi i ciljevima evanđeoskoga teološkog istraživanja i pisanja iz: Jambrek 2017, 18-26.

vjerničke tradicije, tako su i CRB tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tragale za identitetom i nastojale ga definirati. Procese dobivanja, prihvaćanja, usvajanja, izgrađivanja i mijenjanja identiteta istražili smo, identificirali i analizirali njihov razvoj i utjecaje tijekom istraživačkog razdoblja te saželi plodove procesa i utjecaje na CRB za svaku istraživačku temu.

Projekt je nazvan „Crkve reformacijske baštine“. Zašto? Ne pripadaju li denominacije i samostalne mjesne crkve koje se istražuju u skupinu protestantskih crkava? Neki autori smatraju ih protestantskim crkvama⁹ dok ih drugi smatraju evanđeoskim crkvama. No, one kao cjelina nisu ni protestantske ni evanđeoske iako u vjerovanju i djelovanju imaju određene elemente protestantizma i evanđeoskoga kršćanstva. Ja sam ih do 1997. godine smatrao evanđeoskim crkvama (Jambrek 1997b), ali sam kasnije pod utjecajem povijesnih, duhovnih, teoloških i kulturoloških argumenata nazvao tu skupinu crkava „crkvama reformacijske baštine“ (Jambrek 1999). U knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli* definirao sam izričaj „crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj“ i obrazložio njihov povijesni razvoj te njihove temeljne karakteristike (Jambrek 2003, 13-19). Ovdje sažimam detaljniju raspravu iz knjige.

Zašto crkve reformacijske baštine, a ne protestantske crkve? Pojmovi protestantizam i reformacija često zbunjuju, i nakon 500 godina. Za dalje razumijevanje važno je definirati i ukazati na razliku između pojmova reformacija i protestantizam. Reformacija (lat. *reformare*, ‘promijeniti’, ‘preobraziti’) duhovni je pokret za obnovu doktrina i života crkve u Europi šesnaestoga stoljeća.¹⁰ Alister McGrath (2006, 85) ističe da je reformacija „pokret koji je Zapadnu crkvu želio vratiti biblijskim temeljima glede njenog sustava vjerovanja, morala i struktura“. Izraz „reformacija“ ima više značenja, a koristi se i za povijesno razdoblje od 1517. do 1618. godine. McGrath (2006, 88) ukazuje na četiri elementa uključena u definiciju reformacije: luteranstvo, reformirana crkva ili „kalvinizam“; „radikalna reformacija“, često nazivana „anabaptizam“, te „protureformacija“ ili „katolička reformacija“. Stoga on piše o luteranskoj, kalvinističkoj, radikalnoj i katoličkoj reformaciji (2006, 88-100) ili o Reformiranoj crkvi te luteranskoj, radikalnoj i katoličkoj reformaciji (2003, 5-11). On dijeli reformaciju na protestantsku i katoličku. David V. N. Bagchi (2000, 462) smatra da se različiti reformacijski pokreti mogu svrstati u tri konfesionalne skupine: 1) protestantsku reformaciju, koja obuhvaća luteransku, reformiranu i anglikansku tradiciju; 2) radikalnu reformaciju, koja obuhvaća anabaptiste, duhovnjake i racionaliste; 3) katoličku reformaciju,

9 Primjerice: Magda T. 2019; Matošević 2012; Matošević, Šeba, i Knežević 2022.

10 Latinska riječ *reformatio* imala je u uporabi u 16. stoljeću tri temeljna značenja. Prvo, značila je novi pravni kod ili skup statuta, primjerice „Reformacija imperijalnog grada Nuremberga 1484. godine“. Drugo, značila je restrukturiranje sveučilišnog studijskog kurikulumu (značenje koje je Luther najviše koristio). Treće je značenje bilo unutarnja reforma crkve (Scribner 1986, 4).

koja uključuje reforme na temelju Tridentskog koncila i razvoj povezan s reformama nekih postojećih i osnivanjem novih redova.

Povijesni razvoj reformacije uvjetovao je četiri tradicije¹¹: 1) evangeličku ili luteransku tradiciju, 2) reformiranu ili kalvinsku tradiciju, 3) anglikansku tradiciju te 4) radikalnu ili anabaptističku tradiciju iz koje je kasnije proistekla tradicija slobodnih crkava (Jambrek 2003, 13; 2013, 41-53).¹² U odnosu prema sekularnim vlastima reformacija se dijeli na „magistratsku reformaciju“¹³ ili „glavnu struju reformacije“ u kojoj sudjeluju evangelička, reformirana i anglikanska tradicija te na radikalnu reformaciju.¹⁴

Radikalna pak reformacija, tj. njezina umjerena anabaptistička tradicija, jest „reformacija reformacije“ ili „ispravka ispravaka katolicizma“ (George 1994, 255). U žaru duhovne, doktrinarne i bogoštovne reforme radikalni su reformatori djelomice prihvatili luteransku i kalvinsku reformu, ali na njoj nisu stali, već su u svjetlu Svetoga pisma nastavili s reformom kršćanskoga življenja. S radikalnim reformama nisu se složili ni rimokatolici ni protestanti (luterani i kalvini), a radikalni reformatori bili su progonjeni kako od rimokatolika tako i od protestanata. Stoga se tradicija radikalne reformacije može promatrati jedino kao specifični oblik protestantizma (ako se uopće može govoriti o protestantizmu), koji je u mnogomu različit od izvornoga protestantizma kako je on definiran na Državnom saboru u Spieru (1529.) i Augsburgu (1530.).¹⁵ Današnje crkve reformacijske

- 11 Tradicija reformacije (lat. *traditio*, od *tradere* – predati, uručiti) podrazumijeva ukupnost vjerskog učenja, propisa, običaja i pravila ponašanja koja su usmenom ili pisanom predajom, odgovorom i obrazovanjem prenošena s generacije na generaciju (Jambrek 2013, 17).
- 12 Svaka od ovih tradicija obogaćena je s barem nekoliko podtradicija. Tako se luteranska tradicija reformacije nekoliko desetljeća, od 1540-ih do 1580-ih, razvijala u dvije teološko-političke stranke: filipisti, tj. sljedbenici Philippha Melancthona zalagali su se za humanističko-luteransko teološko usmjerenje, a gnesioluterani poznati i kao vlačićeveci ili flacijevci jer ih je predvodio Matija Vlačić Ilirik, zalagali su se za „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje. U reformiranoj tradiciji reformacije možemo razlikovati Zwinglijevo i Calvinovo usmjerenje. Radikalnu tradiciju reformacije, primjerice, čini više usmjerenja: anabaptističko, duhovnjačko (spiritualističko) i antitrinitarijansko (Jambrek 2013, 16).
- 13 Evangelička, reformirana i anglikanska tradicija reformacije usvojile su obnovljenu doktrinu crkve, ali su još uvijek sa srednjovjekovnim rimokatoličanstvom dijelile ideal kršćanske države u kojoj su svi građani kršteni članovi jedne crkve s jednim vjerovanjem. Reformatori evangeličke tradicije reformacije smatrali su da je crkva podložna sekularnom djelovanju vlasti, kao što su: knezovi, magistrati i gradska vijeća. Magistrati su imali prava unutar crkve, a crkva se mogla oslanjati na vlast magistrata kako bi uvela disciplinu, ugušila herezu ili održala poredak (McGrath 2006, 88).
- 14 Radikalni reformatori osporavali su prožimanje vlasti Crkve i magistrata smatrajući da je reformacija u skladu sa Svetim pismom tek dijelom dovršena. Vjerovali su da ne treba reformirati Crkvu, već je treba uspostaviti na prastare apostolske temelje, a Crkva i država moraju biti odvojene, teorijski i praktično.
- 15 Da bismo dublje osvijetlili ovo stajalište, poslužit će nam usporedna tablica karakteristika protestantskih crkava i crkava reformacijske baštine.

baštine u Hrvatskoj baštinile su iz doba reformacije najviše od radikalne reformacije, a tek djelomice od protestantske reformacije.

Protestantizam (lat. *protestari*, ‘prosvjedovati’, ‘protiviti se’) ima danas dva temeljna značenja. To je u širem smislu naziv za crkve proizašle iz reformacije u šesnaestom stoljeću.¹⁶ U užem smislu to je naziv za luteransku tradiciju reformacije. Izraz protestantizam potječe od prosvjeda nazvanog *Protestatio* (*Prosvjed*) koji je na Drugom državnom saboru u Speyeru 1529. objavilo šest njemačkih knezova i četrnaest gradova.¹⁷ Kako je na saboru zaključeno da se provede Wormski edikt (1521.), kojim su Martin Luther i njegovi suradnici stavljeni izvan zakona, staleži koji su pod Lutherovim utjecajem provodili reforme otvoreno su ukazom *Protestatio* prosvjedovali protiv toga zaključka, braneći slobodu savjesti i prava vjerskih manjina (McGrath 2006, 88). Luteranska tradicija reformacije nekoliko se desetljeća nakon Lutherove smrti, od 1540-ih do 1580-ih, razvijala u dva teološko-politička usmjerenja: filipisti, tj. sljedbenici Philippa Melanchthona zalagali su se za humanističko-luteransko teološko usmjerenje, a gnesioluterani poznati i kao vlačićevci ili flacijevci jer ih je predvodio Matija Vlačić Ilirik, zalagali su se za „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje. Pojednostavljeno rečeno, filipisti su prigrlili humanizam kao osnovu za tumačenje Biblije i teološko promišljanje, sljubili se s vlastima i na taj način provodili političke i humanističko teološke reforme. Vlačićevci su, s druge strane, usvojili „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje te nastojali provoditi reforme Crkve čak i po cijenu sukoba s vlastima. Vrijedno je zapaziti da učenje i djelovanje današnjih crkava, pa i CRB, sadrže pojedine elemente teološke misli protestantske reformacije.¹⁸ Napetosti između, s jedne strane političkog i humanističko-teološkog usmjerenja, a s druge strane „čistog“ biblijsko-teološkog usmjerenja zamjetne su i u današnjim protestantskim crkvama i CRB. Političko i humanističko teološko usmjerenje vrlo je snažno u liberalnim protestantskim

16 U najširem smislu pojam *protestantizam* u sebi obuhvaća cijeli spektar nerimokatoličkoga zapadnog kršćanstva s različitim doktrinarnim svjetonazorima. No, nisu svi kršćani i kršćanske crkve nerimokatoličkoga zapadnog kršćanstva voljni biti uključeni u protestantizam niti se pak neke protestantske crkve, primjerice, anglikanska te neke luteranske i reformirane crkve, slažu kada se neke slobodne crkve smatraju protestantskim crkvama (Jambrek 2003, 13).

17 Izraz *protestant* izvorno je politički izraz, odnosio se na one u Svetom Rimskom Carstvu koji su 1529. prosvjedovali protiv zaključka donesenih na Drugom državnom saboru u Speyeru (Scribner 1986, 3).

18 Na hrvatske se prostore širio višestruki utjecaj iz triju tradicija reformacije: evangeličke, reformirane i radikalne. Najsnažniji utjecaji dolazili su iz evangeličke tradicije, ali iz triju centara s različitim ciljevima i teološko-kulturološkim naglascima. Vodeće evangeličko središte bilo je sveučilište u Wittenbergu, koje je predvodio humanistički usmjeren Lutherov suradnik Philipp Melanchthon. Drugo središte značajno za hrvatske zemlje bio je dvor vojvode Kristofa Würtemberškoga u Stuttgartu sa sveučilištem u Tübingenu. Treće središte bilo je gnesioluteransko središte u Magdeburgu, koje je predvodio Matija Vlačić Ilirik. Iako su se sva tri središta reformacije pozivala na izvorno Lutherovo učenje, svako je središte imalo svoje vjerske, političke i kulturne ciljeve, koji su se znatno odražavali i ostvarivali na pojedinim područjima njihova utjecaja u hrvatskim zemljama (Jambrek 2013, 67).

crkvama i progresivnim evanđeoskim crkvama, tj. progresivnim CRB. „Čisto“ biblijsko teološko usmjerenje nastoje održati konzervativne evanđeoske crkve, tj. konzervativne CRB.¹⁹ Progresivni (liberalni) vođe crkava i teolozi najčešće se identificiraju kao protestanti dok se konzervativni vođe i teolozi priklanjaju evanđeoskom kršćanstvu, tj. CRB.²⁰ Naziv „protestantske crkve“ prijenos je i uvoz naziva sa Zapada te je vrlo teško primjenjiv u hrvatskom povijesnom, teološkom i kulturnom kontekstu. U Hrvatskoj su protestantske crkve u povijesnom, teološkom i kulturnom smislu jedino Evangelika crkva i skupine reformiranih crkava.

Zašto crkve reformacijske baštine, a ne evanđeoske crkve? Kako se evangelizacijski žar reformacije tijekom sedamnaestog i osamnaestog stoljeća sve više gasio, evangelizatori John i Charles Wesley, D. L. Moody, Charles Finney i drugi probudili su u osamnaestom i devetnaestom stoljeću glad za Božjom riječi u američkim i europskim protestantskim crkvama. Bilo je to vrijeme velikih duhovnih buđenja vjere koja su naglašavala autoritet Biblije, božansku suverenost, ljudsku odgovornost i potrebu za osobnom čistoćom i disciplinom te iskustvo obraćenja Bogu, potrebe za življenjem svetog života, očiglednost novodoživljene ili obnovljene osobne vjere, koja se djelatno iskazuje u evangelizaciji i služenju potrebitima. Kršćani koji su prihvaćanjem propovijedanog evanđelja doživjeli duhovno buđenje, nanovorođenje i obraćenje Bogu svoje su vjerovanje i djelovanje utemeljili u evanđelju Isusa Krista. Prozvani su „evanđeoski kršćani“, a pokret naviještanja evanđelja nazvan je „evanđeoski pokret“ (Jambrek 2007, 174-176).

Evanđeoski pokret (grč. *euangelion*, ‘evanđelje’, ‘dobra vijest’) pokret je naviještanja evanđelja, dobre vijesti da je Krist umro za čovjekove grijeha, bio pokopan, a onda uskrsnuo treći dan prema Pismima čime je priredio otkupljenje za grešno čovječanstvo. Evanđelje je dobra vijest o spasenju i kraljevstvu Božjem u Isusu Kristu, „ono je snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeruje“ (Rim 1,16). Odgovor na tu radosnu vijest o spasenju je obraćenje osobe k Bogu i vjera u Boga. Da bi ljudi mogli dati odgovor na evanđelje, potrebno ga je naviještati i propovijedati, uvijek iznova svakoj generaciji, stoga se evanđeoski pokret može raspoznavati kroz povijest i pratiti kao povijest propovijedanja Božje riječi.

Evanđeoski pokret u devetnaestom stoljeću donio je probuđenja u Americi, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Nizozemskoj i Francuskoj. Početkom dvadesetog stoljeća evanđeoski pokret snažno se suočavao s protestantskom liberalnom teologijom, i pod njezinim se utjecajem počeo naglo osipati. Nakon Drugoga svjetskog rata evanđeoski se pokret obnavlja, oživljuju misijske aktivnosti u stranim

19 Detaljnije se bavimo ovom temom u raspravi o odnosima između progresivnog i konzervativnog evanđeoskog kršćanstva u drugom dijelu ovog članka pod nazivom „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.): duhovni, teološki i društveni identitet“.

20 Od 37 intervjuiranih vođa lokalnih crkava reformacijske baštine četvorica smatraju da njihove crkve pripadaju protestantskim crkvama, dok su 33 pastora izjavila da njihova crkva pripada evanđeoskom kršćanstvu i crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj.

zemljama, osnivaju se biblijski instituti i teološki fakulteti²¹, jača rad među studentima na sveučilištima, tiskaju se mnoge knjige, objavljuju časopisi i emitiraju brojne emisije na radiju. Vođe obnovljenoga evanđeoskog pokreta odbacili su odvajanje, antiintelektualizam, legalizam i moralizam, karakteristike koje su pratile fundamentalizam. Nastojali su evangelizacijom duhovno obnoviti crkve i graditi ekumenske mostove, a pridavali su i značajnu ulogu socijalnom evanđelju.

Karakteristični naglasci nove skupine evanđeoskih kršćana su: novo tumačenje koncepta nepogrešivosti Biblije (zasnovano na prihvaćanju povijesne kritike) prema kojem je učenje Biblije nepogrešivo i odbacivanje staroga, fundamentalističkog shvaćanja u kojemu je tekst Svetog pisma bio bez pogreške; kršćansko djelovanje kao nužan dokaz spašavajuće vjere; odbacivanje dispencionalizma i njegova pratećeg pesimizma; ponovno isticanje socijalne dimenzije evanđelja; dijalog s ekumenskim liberalizmom i ostalim religijskim tradicijama (Smith 1992, 62). U daljem tekstu samo ćemo površno naznačiti ključne elemente razvoja evanđeoskog pokreta u Europi i svijetu te njegov utjecaj na kršćanstvo u Hrvatskoj.

Ključnu ulogu u razvoju novog evanđeoskog pokreta kako u svijetu tako i u Hrvatskoj imale su evanđeoske alijanse²² i lausannski pokret²³. Na primjer, u Europi je 1951. osnovana Europska evanđeoska alijansa (EEA – European Evangelical Alliance) sa zadatkom da nacionalne evanđeoske alijanse poveže u djelatno zajedništvo. Početkom dvadeset prvog stoljeća u zajedništvu Europske evanđeoske alijanse djeluju nacionalne alijanse iz gotovo svih europskih zemalja.

Naziv „evanđeoske crkve“ odnosi se samo na jedan dio crkava i kršćana u Hrvatskoj.²⁴ Postoji nekoliko razloga za to. Prvo, iako naziv „evanđeoske crkve“ podrazumijeva zajedništva i zajednice kršćana koji svoju vjeru i praksu temelje na evanđelju Isusa Krista, zbog svega što se događa u svjetskom evanđeoskom pokretu²⁵ jedan dio crkava u Hrvatskoj ne želi koristiti naziv evanđeoska crkva. Drugo, neke se crkve ne žele zvati evanđeoskim crkvama kako ih drugi ne bi poistovjetili s Evanđeoskom pentekostnom crkvom (denominacija). Treće, Protestantsko evanđeosko vijeće (PEV) u Hrvatskoj kao evanđeoska alijansa i zajed-

21 Primjerice, London Bible College u Velikoj Britaniji (1943.) i Fuller Theological Seminary (1947.) u SAD.

22 Detaljnije o evanđeoskim alijansama vidi: World Evangelical Alliance, European Evangelical Alliance; Protestantsko evanđeosko vijeće u Republici Hrvatskoj.

23 Detaljnije o lausanskom pokretu vidi: <https://lausanne.org/>.

24 Rezultati istraživanja projekta Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.) pokazat će jasniju sliku.

25 Svjetski evanđeoski pokret okuplja čitav spektar denominacija i samostalnih mjesnih crkava, od fundamentalističkih i konzervativnih do progresivnih i izrazito liberalnih, te elemente niza drugih duhovnih pokreta i njihovih specifičnih praksi. Zbog pitanja odnosa prema Bibliji, osporavanja i ignoriranja njezina autoriteta te snažnog procesa relativizacije Biblije neke denominacije i samostalne mjesne crkve ne žele se identificirati kao dio svjetskog evanđeoskog pokreta.

ništvo evanđeoskih kršćana okuplja samo četiri denominacije,²⁶ čime isključuje ostale denominacije i samostalne mjesne crkve koje svojim vjerovanjem i praksom pripadaju svjetskom evanđeoskom kršćanstvu.

Kako nazivi „protestantske crkve“ i „evanđeoske crkve“ odražavaju tek djelomice stvarnost u hrvatskom kontekstu ostaje nam kao najprimjenjiviji naziv „crkve reformacijske baštine“.

1.1. Definicija Crkava reformacijske baštine

CRB samostalne su i neovisne mjesne crkve i zajednice crkava (denominacije) koje svoje učenje i življenje temelje u Bibliji, a poticaje za život i djelovanje crpe najvećim dijelom iz Biblije, manjim dijelovima iz reformacije 16. stoljeća i niza evanđeoskih pokreta buđenja vjere od 17. do 21. stoljeća. Kao što su tijekom dvijetisućljetne povijesti kršćani i crkve tražile bit kršćanstva i borile se oko definiranja srži vjerničke tradicije, tako su i CRB tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tragale za identitetom i nastojale ga definirati. Procese dobivanja, prihvatanja, usvajanja, izgrađivanja i mijenjanja identiteta istražili smo, identificirali i analizirali njihov razvoj i utjecaje tijekom istraživačkog razdoblja te saželi plodove procesa i utjecaje na CRB za svaku istraživačku temu. Tema duhovnog, teološkog i društvenog identiteta CRB bit će kao nastavak ovog članka objavljena u sljedećem broju ovog časopisa.

U dosadašnjem definiranju identiteta CRB u Hrvatskoj pojednostavljeno se kopirao identitet inozemnih crkava i denominacija (američkih i europskih) i prenosio u hrvatsku stvarnost pri čemu se premalo uvažavao specifičan hrvatski povijesni, duhovni, teološki i kulturni kontekst. U razmišljanju o crkvama u Hrvatskoj koje svoje povijesno i teološko podrijetlo djelomice imaju u reformaciji šesnaestoga stoljeća priklonio sam se podjeli na protestantske crkve (Evanđelička crkva i reformirane kršćanske crkve) i crkve reformacijske baštine (slobodne crkve radikalne tradicije reformacije).²⁷

CRB od protestantske su reformacije usvojile poticaje na povratak kršćanstva učenju Svetog pisma te da su jedino *Pismo, milost i vjera* temelji čovjekova odnosa s Bogom, a od anabaptističkog usmjerenja radikalne reformacije praktičnu primjenu učenja Svetoga pisma, pa i po cijenu progona i mučenja. Od anabaptista su baštinile nauk o učeništvu, uvjerenje da čovjek mora prvo vjerovati da bi primio sve blagodati krštenja, svijest o praktičnom provođenju Kristova poslanja u naviještanju evanđelja te žar za evangelizacijom. Na tragu anabaptističkoga učenja

26 PEV čine Evanđeoska pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava, Crkva Božja i Vijeće Kristovih crkava.

27 U hrvatskom kontekstu i u najširem smislu pojam „protestantske crkve“ ponekad može u sebi uključivati i crkve reformacijske baštine, a pojam „crkve reformacijske baštine“ uključivati i protestantske crkve. No razlika među njima stvarno je prevelika da bi se ta dva izričaja mogla poistovjetiti bez iscrpnog pojašnjenja.

CRB vjeruju da Crkva i država moraju biti odvojene, zakonski i praktično, te da svaka mjesna crkva ima puninu crkvenosti jer se u njoj naviješta Riječ Božja i prebiva Duh Božji, pa je stoga svaka mjesna crkva samostalna i neovisna.

CRB su crkve koje svoj nauk temelje na Svetome pismu te prihvaćaju i oživljuju načelo *ecclesia semper reformanda* – načelo da je Crkva uvijek u procesu reformiranja i promjena. S anabaptističkim poticajima primjene učenja Svetoga pisma tijekom reformacije oslanjaju se na predaju evanđeoskih probuđenja uključujući pijetizam i puritanizam.

Anabaptizam i pijetizam tražili su ispunjenje reformacije ne samo u reformi doktrine već i u reformi svakodnevnoga življenja u skladu sa Svetim pismom. Zalagali su se za temeljitu obnovu Crkve u vitalnosti i vjernosti po uzoru na Crkvu prvoga stoljeća – Crkvu zajedništva i misije. Puritanizam je bio zapažen po svojem nastojanju da reformira ili pročisti štovanje i život vjernika. Ovi su pokreti naglašavali potrebu novog rođenja, iskustvo srca i stvarnost obnove provedene u život kao nešto što dopunjuje reformacijski naglasak na opravdanju vjerom (Bloesch 1989, 23).

1.2. Osnovne karakteristike crkava reformacijske baštine u Hrvatskoj

Osnovne karakteristike CRB²⁸ sastavljene su prema dokumentima denominacija i samostalnih crkava. Ključni zajednički dokumenti koje prihvaća i promiče Protestantsko evanđeosko vijeće²⁹ jesu: *Lausannski zavjet*, *Manilski proglas* i *Cape-townski iskaz o predanju*. Temeljni dokumenti denominacija i samostalnih mjesnih crkava koji ukazuju na njihove osnovne karakteristike su vjerovanja, statuti i pregledi naučavanja. Vjerovanje je najčešće objavljeno na mrežnim stranicama denominacija i samostalnih mjesnih crkava. Kao osnovne karakteristike CRB izdvajam:

1. Prihvaćanje i primjena autoriteta i snage Biblije – Riječi Božje.

CRB u Hrvatskoj prvenstveno se prepoznaju po odnosu vjernika prema Bibliji. Crkve drže da je Biblija od Boga nadahnuta, nepogrešiva (istinita) i potpuno

28 U knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli* naveo sam deset osnovnih karakteristika CRB (Jambrek 2003, 18). U ovom sam radu uzeo u obzir tadašnje karakteristike, ali sam ih temeljem iscrpnijeg istraživanja na projektu CRB malo izmijenio i nadopunio. Treću i četvrtu karakteristiku spojio sam u jednu pod nazivom „Crkva je zajedništvo novorođenih kršćana“. Kao četvrtu i petu karakteristiku stavio sam: „Krštenje vjernika“ i „Evanjelizacija – djelovanje Svetoga Duha u i po vjernicima“. Desetu karakteristiku „Otvorenost za istinu pod vodstvom Duha Svetoga“ ispustio sam s popisa osnovnih karakteristika stoga što ju je jako teško zamijetiti kod većine CRB.

29 Dokumente prihvaćaju i njihove izjave u Hrvatskoj promiču na svojim društvenim mrežama sljedeće denominacije i članice Protestantskog evanđeoskog vijeća: Evanđeoska pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava, Crkva Božja i Kristove crkve.

pouzdana Riječ Božja. Sažeto izrečeno Biblija ili Sveto pismo jedini je i krajnji autoritet za kršćansko vjerovanje i življenje te vjerovanje i djelovanje Crkve. Sveto pismo jedini je konačni autoritet u pitanjima vjere i ćudoređa. Ovdje koristim općeprihvaćenu izjavu *Lausannskog zavjeta* o autoritetu i snazi Biblije:

Ispovijedamo božansko nadahnuće, istinitost i autoritet kako Starog tako i Novog zavjeta u svojoj cjelovitosti kao jedne i jedine objavljene i zapisane Božje riječi, bez pogreške u svemu što tvrdi, jedinom nezabludivom putu vjere i djelovanja. Vjerujemo također u snagu Božje riječi u ispunjenju Božjeg spasenjskog plana. Poruka Biblije namijenjena je cijelom ćovjećanstvu. Božja objava u Kristu i u Pismu je nepromjenljiva. Po njoj Duh Sveti govori i danas. Ona rasvjetljuje um Božjih ljudi u svakoj kulturi, kako bi dokućili Božju istinu svojim očima i objavili cijeloj Crkvi svekoliku mudrost Božju (2 Tim 3,16; 2 Pt 1,21; Iv 10,35; Iz 55,11; 1 Kor 1,21; Rim 1,16; Mt 5,17.18; Juda 3; Ef 1,17.18; 3,10.18).

CRB u Hrvatskoj snažno istiću autoritet i snagu Svetoga pisma za život Crkve. Smatraju da naviještana Riječ Božja pozitivno utjeće i mijenja živote ljudi te tako ima znaćajan utjecaj na suvremenu kulturu i društvo. Priznavanje autoriteta Svetoga pisma omogućuje vjernicima izobilan život u poslušnosti Bogu pod njegovim autoritetom.

2. Isus Krist je Spasitelj i jedini put do Boga. Spasenje po Božjoj milosti prihvaća se vjerom u Isusa Krista.

Sveto pismo jasno istiće da je spasenje Božji besplatan milostan dar koji ćovjek može samo prihvatiti, ali ga ne može nićime zaslućžiti ili dobrim ponaćanjem zaraćiti (Rim 1,16-17; Ef 2,4-8). Božje djelo spasenja omogućeno je kroz smrt, uskrsnuće, uzaćaće i proslavljenje Isusa Krista. Smrt Isusa Krista sredićnjica je evanćđelja, dobra vijest spasenja (1 Kor 15,3). Njegova smrt bila je ųrtva radi grijeha ćovjećanstva i njome je premostio jaz izmeću ćovjeka i Boga te time omogućio ćovjeku da ućživa u zajednićstvu s Bogom. Smrću na križu Isus Krist ostvario je djelo zamjene, otkupljenja i pomirenja. Stoga krćććani u CRB snažno istiću da je Božja milost jedino sredstvo spasenja, a spasenje je dar koji se prihvaća jedino vjerom. Prava se pak vjera poznaje po dobrim djelima koja je Bog unaprijed pripremio da krćććani u njima ųive (Ef 2,10).

3. Crkva je zajednićstvo nanovoroćdenih krćććana.

Crkva je zajednica svetih, odnosno zajednićstvo nanovoroćdenih krćććana (Iv 3,1-8) krććenih u odrasloj dobi nakon priznanja grijeha i pokajanja te ispovijedanja osobne vjere u Isusa Krista kao Spasitelja i Gospodina. Novoroćđenje je Božje djelo u ćovjeku, a ćovjekov je odgovor obraćenje Bogu, ispovijedanje osobne vjere priznavanjem grijeha i pokajanjem. Crkva su nanovoroćđeni krćććani s osobnim

odnosom s Bogom, stoga je u CRB zamjetno obnavljanje Crkve u vjerovanju i djelovanju prema uzoru na Crkvu opisanu u Djelima apostolskim.

4. Krštenje vjernika.

Krštenje je javno poistovjećivanje s Kristovom smrću i uskrsnućem (Rim 6,3-4; Kol 2,12). To je izvanjski znak sjedinjenja s Kristom po vjeri; izvanjski znak krštenja u jedno Tijelo Kristovo (1 Kor 12,13). Krštenje vjernika krštenje je osoba koje su ispovjedile svoju vjeru u Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina. Preduvjet krštenju je novorođenje, obraćenje k Bogu i vjera (Dj 20,21). Krštenik se mora pokajati za svoje grijehе, obratiti se k Bogu i povjerovati u Isusa Krista kao uzvišenoga Gospodina i Spasitelja te postati njegov učenik. Potrebno je i da u osnovama poznaје sadrжаје kršćanske vјere te da pokaže da se odriče starog načina života i da želi u svakodnevnom življenju biti poslušan Gospodinu.

5. Evangelizacija - djelovanje Svetoga Duha u i po vjernicima.

Sastavni dio kršćanskog života jest prebivanje Svetoga Duha u vjernicima (Lk 4,49; Dj 2,36-39). To prebivanje Svetog Duha očituje se u izgrađivanju Kristu sličnoga karaktera (plodovi Duha, Gal 5,22-23), svetom življenju (1 Pt 1,16-17) i vršenju volje Boжje (Mt 7,21), posebice naviještanjem evanđelja svim ljudima koji još nisu prihvatili Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina. Svijest o grijehu, vjera u Krista, novorođenje i duhovni rast djelo su Svetoga Duha i zato se evangelizacija spontano rađa iz Crkve ispunjene Duhom (*Lausannski zavjet* 14). Evangelizacija je najvažnija služba i zadatak Crkve (Iv 17,18; Mt 28,19,20; Dj 1,8; 20,27; Ef 1,9,10; 3,9-11; Gal 6,14,17; 2 Kor 6,3,4; 2 Tim 2,19-21; Fil 1,27; Iv 9,4; Mt 9,35-38; Rim 9,1-3; 1 Kor 9,19-23; Mk 16,15; Iz 58,6,7; Jak 1,27; 2,1-9; Mt 25,31-46; Dj 2,44,45; 4,34,35). Crkva je u središtu Boжjeg plana i određena je za širenje evanđelja (*Lausannski zavjet* 6). Krajnji cilj trebao bi biti, u najskorije vrijeme i svim raspoloživim sredstvima, da svaka osoba ima mogućnost čuti, razumjeti i prihvatiti evanđelje Isusa Krista (*Lausannski zavjet* 9).

6. Svaka je mjesna crkva samostalna i neovisna.

Crkva je zajednica ljudi – spašenih milošću Boжjom, ispunjenih Svetim Duhom, obdarenih svim darovima Svetoga Duha i opremljena svim službama – koja živi kao Tijelo Kristovo, u kojoj su svi vjernici izravno povezani s Glavom – Isusom Kristom i djeluju u svijetu vođeni i osnaжeni Svetim Duhom pri ispunjenju Riječi i volje svoje Glave (Jambrek 2022, 16). Mjesna crkva je okupljena zajednica vjernika koja proslavlja Isusa Krista (usp. 1 Kor 1,2) na određenoј lokaciji. Ona je Tijelo Kristovo u mjestu gdje se skupila (Rim 12; 1 Kor 12) jer u svakoj zajednici koja se skuplja u Kristovo ime da bi ispovijedala i proslavljala Isusa Krista kao Spasitelja i Gospodina, Krist jest nazočan po Svetome Duhu. Mjesna crkva istovremeno je i dio sveopće Crkve i cijela Crkva. Stoga skupina crkava (denominacija ili pak regi-

onalna crkva) ne može imati autoritet i moć nad mjesnom crkvom. Svaka mjesna zajednica vjernika koja se okuplja i služi u Kristovo ime jest samostalna i neovisna crkva jer je u njoj nazočan Isus Krist po Svetom Duhu.³⁰

7. Svećenstvo svih vjernika.

Nanovorođeni vjernik ispunjen Svetim Duhom može izravno pristupati Bogu, služiti mu i vršiti njegovu volju, a svi koji vjeruju u Krista imaju pravo i autoritet čitati, tumačiti i primjenjivati učenja Svetoga pisma. Nanovorođeni kršćani sjedinjeni su s Isusom Kristom i pozvani su sudjelovati u njegovoj svećeničkoj službi, učiti izravno iz Božje riječi i primjenjivati naloge i upute Svetoga Duha.

8. Nasljedovanje Isusa Krista - učenje.

Zadatak evangelizacije svijeta, poznat kao *Veliko poslanje*, koji je Gospodin Isus Krist dao svojim učenicima zapisan je u svim četirima evanđeljima (Mt 28,18-20; Mk 16,14-18; Lk 24,46-49; Iv 20,21-22) i Djelima apostolskim (Dj 1,8). U njemu je središnja Isusova zapovijed kršćanima da naviještaju evanđelje i učine sve narode njegovim učenicima. Ta zapovijed uključuje propovijedanje radosne vijesti, svjedočenje iz vlastita iskustva i odnosa s Bogom, djelotvornu ljubav prema bližnjemu potkrijepljenu snagom Duha Svetoga te proces učenja i srastanja u Crkvu. Učenik je osoba koja slijedi Isusa i posvećena je njegovoj misiji (Mt 4,19,22). To je osoba koja živi životom svjesne i neprestane identifikacije s Gospodinom Isusom Kristom u životu, smrti i uskrsnuću, kroz riječi, ponašanje, stavove, motive i namjere. To je osoba kojoj Isus oblikuje karakter, vrijednosti, prioritete i odnose. Učenje je *stanje* učenika Isusa Krista i *proces* činjenja učenika. Proces činjenja učenika uključuje krštenje učenika u ime Oca i Sina i Duha Svetoga te učenje da vrše sve što je Isus zapovjedio. Propovijedanje evanđelja dovodi ljude do odluke o prihvatanju Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina, krštenje ih uvodi u Crkvu, zajednicu učenika ili svetih u Kristu u kojoj zatim slijedi pouka i obuka u vršenju svega što je Isus Krist zapovjedio.

9. Jedinstvo u evanđelju Isusa Krista.

CRB prihvaćaju i provode duhovno jedinstvo u evanđelju Isusa Krista sa svim denominacijsko-strukturnim različitostima. Kako Biblija uopće ne komunicira ideju o jedinstvu crkava, već jedino stvarnost jedinstva onih koje je Bog Otac dao Isusu Kristu, koji su prihvatili njegovu riječ i vrše je (Iv 17,1-26). Tako se vjernici u CRB okupljaju oko evanđelja Isusa Krista, a ne oko neke ideje, teologije ili institucije. Po pitanju jedinstva, ekumenizma i međureligijskog dijaloga koje se desetljećima iznova i iznova javlja, većina vjernika i mjesnih crkava CRB prihvaća jedino jedinstvo u evanđelju Isusa Krista. No, vodstva pojedinih mjesnih crkava i

30 Detaljniji nauk o Crkvi u crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj vidi u Jambrek 2022.

denominacija u provođenju njihove crkvene politike često znaju koketirati s promotorima ekumenizma i međureligijskog dijaloga.³¹

10. Agape ljubav kao jedina odgovarajuća motivacija kršćanskoga življenja.

Isus je rekao svojim učenicima, ondašnjim i današnjim: „Zapovijed vam novu dajem: ljubite jedni druge; kao što sam ja ljubio vas tako i vi ljubite jedni druge. Po ovom će svi znati da ste moji učenici: ako budete imali ljubavi jedni za druge“ (Iv 13,34-35). Crkva je Tijelo Kristovo u kojem svi udovi (članovi crkve) moraju biti u pravom odnosu s glavom – Isusom Kristom – i jedan s drugim (usp. 1 Kor 12,12-27). Velik dio duhovnog rasta i razvoja vjernika dolazi kroz odnos s drugim vjernicima te međusobno dijeljenje i svakovrsno iskazivanje bratske ljubavi.

2. Pravni položaj CRB u Republici Hrvatskoj

Potkraj 1980-ih u Hrvatskoj se proži ma nekoliko društveno-političkih procesa čiji rezultati neposredno i posredno utječu na CRB. Prvi i najvažniji proces su pripreme i uspostavljanje Republike Hrvatske. Drugi proces obuhvaća društvenu regulaciju vjerskih zajednica.

Pripreme za izdvajanje iz Jugoslavije i uspostavljanje samostalne Republike Hrvatske odvijale su se desetljećima, a kao ključne društveno političke trenutke možemo izdvojiti smrt predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita 1980. godine i pad Berlinskog zida 1989. godine. U pripremama i uspostavljanju samostalne Republike Hrvatske veliku je ulogu imala Katolička Crkva u Hrvatskoj i vatikan-ska diplomacija. Proces sudjelovanja Katoličke Crkve u oblikovanju samostalne Republike Hrvatske imao je snažne utjecaje na pravni položaj CRB, kao i svih ostalih vjerskih zajednica.

Pravni položaj CRB određen je Ustavom Republike Hrvatske od 22. prosinca 1990. godine (NN 56/90). Ustavom su određena temeljna prava vjernika i vjerskih zajednica kako slijedi:

- „Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama“ (čl. 14.).
- „Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja“ (čl. 40.).
- „Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne

31 Detaljnije u člancima Jambrek 2008, 61-76; Jambrek 2014a, 155-170 i Jambrek 2014b, 251-263.

ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države“ (čl. 41.).

- „Svakiom se jamči pravo na slobodno udruživanje radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za socijalna, gospodarska, politička, nacionalna, kulturna ili druga uvjerenja i ciljeve. Radi toga svatko može slobodno osnivati sindikate i druge udruge, uključivati se u njih ili iz njih istupati u skladu sa zakonom“ (čl. 43.).

Nakon usvajanja Ustava 22. prosinca 1990. godine država Hrvatska vraća „politički dug“ Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj uvođenjem vjeronauka u škole i potpisivanjem međunarodnih ugovora države sa Svetom Stolicom (Katoličkom Crkvom) iz 1996. i 1998. godine.

Proces uvođenja vjeronauka u škole započeo je raspravom stručne i šire javnosti koja se vodila 1990. i 1991. Ministarstvo prosvjete i kulture donijelo je odluku o uvođenju konfesionalnog vjeronauka u osnovne i srednje škole počevši od 1991./1992. školske godine. CRB saznale su o ovoj odluci iz sredstava javnog priopćavanja. Brzo su reagirale i uz pomoć ministarstva uključile se u izvođenje vjeronauka u osnovnim i srednjim školama u kojima su ispunjavale uvjete.³²

Proces društvene regulacije vjerskih zajednica započeo je s Katoličkom Crkvom kojoj su zbog političkih zasluga dane najviše moguće pogodnosti u novonastaloj državi. Time je Katolička Crkva dobila povlaštenu status „državne crkve“. Sve ostale vjerske zajednice obuhvaćene su Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002. godine, među njima i CRB. Ovim je zakonom određen legalni okvir u odnosima države i vjerskih zajednica. Rješavanjem odnosa s Katoličkom Crkvom međudržavnim ugovorima s Vatikanom, koji su iznad zakona, i Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica za ostale vjerske zajednice, država je uvela pravnu nejednakost koja kao posljedicu ima nekoliko tipova vjerskih zajednica.

Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica crkva ili vjerska zajednica definirana je kao zajednica fizičkih osoba koje ostvaruju slobodu vjeroispovijedi jednakim javnim obavljanjem vjerskih obreda i drugim očitovanjima svoje vjere upisane u Evidenciju vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj (čl. 1.).

Po završetku procesa društvenog reguliranja položaja vjerskih zajednica hrvatsko zakonodavstvo prepoznaje pet skupina vjerskih zajednica: 1) Katolička Crkva; 2) registrirane vjerske zajednice koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 3) registrirane vjerske zajednice kojima nije bilo omogućeno potpisivanje ugovora s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 4) zajednice vjernika registrirane kao udruge građana (zajednice u nastajanju) koje se, kad zadovolje određene uvjete, mogu registrirati kao vjerska zajednica; 5) zajednice vjernika koje nisu registrirane kao vjerska udruga. Kako

³² Detaljnije vidi u: Kerep 1997, 97-107.

Katolička Crkva, kao najstarija i najbrojnija vjerska zajednica, ima zbog zasluga u kulturi i stvaranju države poseban položaj reguliran Ugovorima sa Svetom Stolicom usredotočili smo se u istraživanju na primjenu društvene regulacije na ostale četiri skupine vjerskih zajednica, specifičnije, na primjene zakona na CRB.

2.1. Registrirane CRB koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu

Temeljem Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, a po primjeru međudržavnog Ugovora s Katoličkom Crkvom, Vlada Republike Hrvatske pristupa potpisivanju Ugovora o zajedničkom interesu s drugim vjerskim zajednicama.³³ Među njima su i denominacije koje ubrajamo u CRB. Ugovor su 4. srpnja 2003. potpisale: Evanđeoska pentekostna crkva u RH i njoj za tu prigodu pridružene Kristova pentekostna crkva u RH i Crkva Božja u RH; Savez baptističkih crkava u RH i za tu prigodu pridružene Kristove crkve u RH. Potpisanim Ugovorom potvrđeno je da su ovih pet denominacija i njihove mjesne crkve imale pravnu osobnost i prije stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica te su upisane u Evidenciju vjerskih zajednica.

Iako su željeli i zahtijevali, Savezu crkava „Riječ Života“ i Crkvi cjelovitog evanđelja nije bilo omogućeno 2003. godine potpisivanje ugovora s Vladom RH. Svoje su želje ostvarili tek nakon presude Europskog suda za ljudska prava koji je naložio Vladi Republike Hrvatske da s njima potpiše ugovor. Ugovor je potpisan 12. rujna 2014.³⁴

Neke vjerske zajednice nisu htjele sklopiti Ugovor s državom. Druge su, registrirane prije donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, smatrale

33 Nakon toga potpisani su ugovori od zajedničkog interesa između Vlade RH i drugih vjerskih zajednica u 2002., 2003. i 2014. godini. Hrvatska država je, osim ugovora potpisanih s Katoličkom Crkvom, potpisala šest Ugovora od zajedničkog interesa sa 17 vjerskih zajednica. 20. prosinca 2002. godine potpisan je ugovor sa (1) Srpskom pravoslavnom Crkvom u Hrvatskoj i (2) Islamskom zajednicom u Hrvatskoj. 4. srpnja 2003. godine potpisan je ugovor s (3) Evangeličkom Crkvom u Republici Hrvatskoj i Reformiranom kršćanskom (kalvinskom) Crkvom u Hrvatskoj te s (4) Evanđeoskom pentekostnom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još dvije crkve (Crkva Božja u Republici Hrvatskoj, Savez Kristovih pentekostnih crkava u Republici Hrvatskoj), Kršćanskom adventističkom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još jednu crkvu (Reformni pokret adventista sedmog dana) i Savezom baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj koji zastupa još jednu crkvu (Kristova crkva). 29. listopada 2003. godine potpisan je ugovor s (5) Bugarskom pravoslavnom Crkvom u Hrvatskoj, Hrvatskom starokatoličkom crkvom i Makedonskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj. I, na kraju, 12. rujna 2014. Vlada je potpisala Ugovor sa Savezom crkava „Riječ Života“, Crkvom cjelovitog evanđelja i Protestantском reformiranom crkvom u Republici Hrvatskoj.

34 Savezu crkava „Riječ Života“, Crkvi cjelovitog evanđelja i Protestantскоj reformiranoj crkvi u Republici Hrvatskoj bilo je onemogućeno potpisivanje Ugovora s Vladom RH, stoga su tužile hrvatsku državu Sudu za ljudska prava u Strasbourgu zbog diskriminacije.

da temeljem toga imaju pravo i zahtijevale sklapanje Ugovora s državom. Vlasti su pak smatrale da s nekima od njih ne treba sklapati Ugovor. Kako u Zakonu i drugim zakonskim aktima nisu propisani jasni kriteriji za ostvarivanje prava sklapanja Ugovora, to je pitanje razmatrala Vlada Republike Hrvatske. Na sjednici Vlade od 23. prosinca 2004. godine usvojen je sljedeći zaključak:

Za sklapanje ugovora o pitanjima od zajedničkog interesa za Republiku Hrvatsku i neku ili više vjerskih zajednica, koji sklapa Vlada Republike Hrvatske i vjerska zajednica, potrebno je da jedna ili više vjerskih zajednica, koje bi sklopile ugovor, ispunjavaju jedan od dva uvjeta: 1) da su djelovale na području Republike Hrvatske na dan 6. travnja 1941. godine i nastavile djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti, te da broj vjernika prelazi brojku od šest tisuća, prema zadnjem popisu stanovništva, 2) da je povijesna vjerska zajednica europskog kulturnog kruga (Katolička crkva, Pravoslavna crkva, Evanđelička crkva u Republici Hrvatskoj, Reformirana kršćanska crkva u Hrvatskoj, Islamska zajednica u Hrvatskoj, Židovska zajednica u Republici Hrvatskoj).³⁵

Ovim zaključkom registrirane vjerske zajednice u Hrvatskoj podijeljene su na povijesne vjerske zajednice europskog kulturnog kruga, crkve ukorijenjene na području Hrvatske i ostale crkve ili vjerske zajednice.

Temeljem Vladinog zaključka CRB koje su potpisale Ugovor trebale su djelovati na dan 6. travnja 1941. godine i nastaviti djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti. Taj su kriterij zadovoljile Evanđeoska pentekostna crkva, Crkva Božja, Kristova pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava i Kristove crkve.³⁶ Savez crkava „Riječ Života“ i Crkva cjelovitog evanđelja nisu zadovoljile spomenuti kriterij. Potpisale su Ugovor s Vladom RH temeljem presude i naloga Europskog suda za ljudska prava.

Koja prava pripadaju CRB potpisnicama Ugovora s Vladom RH? Republika Hrvatska ugovorom daje značajna prava vjerskim zajednicama. Ističem samo ona za CRB najznačajnija. Ugovor jamči unutarnju autonomiju CRB kako u ustrojstvu

35 Zaključak Vlade Republike Hrvatske, klasa: 070-01/03-03/03, Urbroj: 5030104-04-3 od 23. prosinca 2004. godine.

36 Za Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama bilo je sporno djelovanje Kristovih crkava na dan 6. travnja 1941. godine i njihov nastavak djelovanja u kontinuitetu i pravnoj slijednosti. Stoga su me kao stručnjaka za CRB pozvali da obrazložim i dokažem njihovo djelovanje na dan 6. travnja 1941. godine, kontinuitet djelovanja i pravnu slijednost. Problem je bio što je prva Kristova crkva registrirana ili uvedena u Evidenciju vjerskih zajednica 1985. godine te nije zadovoljavala ni jedan kriterij za potpisivanje Ugovora. No, to je bilo djelomično točno gledište. U procesu restrukturiranja crkava tijekom i nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica spojile su se Kristove crkve braće i Kristove crkve te su dalje nastupale kao Kristove crkve. Stoga se djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti uzima od najstarije crkve registrirane ili uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica. Kako su Kristove crkve braće s djelovanjem počele potkraj Prvog svjetskog rata u Jugoslaviji, Kristove crkve su zadovoljile kriterij da su djelovale na dan 6. travnja 1941. godine.

crkava, osnivanju, mijenjanju i ukidanju mjesnih crkava te drugih pravnih osoba (čl. 3.), tako i u izborima, imenovanjima i dodjelama službi, prema odredbama svojih propisa (čl. 4.). Crkve imaju pravo graditi crkve i crkvene zgrade te povećavati ili preuređivati već postojeće, prema zakonodavstvu Republike Hrvatske (čl. 6.).³⁷ Crkvama je zajamčena sloboda tiska, tiskanje i širenje knjiga, novina, časopisa, te druge djelatnosti povezane s njihovim djelovanjem (čl. 7.). Brak koji se u vjerskom obliku sklopi pred ovlaštenim službenikom crkve ima učinke građanskog braka (čl. 8.). Crkve mogu slobodno osnivati ustanove koje će osiguravati karitativno djelovanje i društvenu skrb (čl. 9.).

Ugovor najviše prostora posvećuje vjeronauku u javnim školama (čl. 10.-14.) u skladu s učenjem i programom svake denominacije potpisnice ugovora. Vjeronauk pripadajuće crkve u javnim osnovnim i srednjim školama izborni je predmet i obavezan za one učenike koji ga izaberu. Za formiranje odgojno-obrazovne skupine za izvođenje nastave vjeronauka pojedine crkve ugovor propisuje najmanje sedam (7) učenika. Za crkve koje nemaju sedam učenika za formiranje odgojno-obrazovne skupine u javnoj školi Ugovor omogućuje održavanje vjeronauka izvan škole, tj. u crkvi. Nastava vjeronauka koja se održava izvan škole podliježe istim pedagoškim obavezama kao i nastava koja se odvija u školi u pogledu planiranja i programiranja, vođenja pedagoške dokumentacije, vrednovanja postignuća vjeroučenika i nadzora kvalitete nastave.

Ugovorom je uređeno pravo na dušobrižništvo u zdravstvenim ustanovama, kaznionicama i zatvorima (čl. 15.) te odnos i prava u vezi s kulturnom i umjetničkom baštinom crkava.

Na kraju je naznačena obveza Republike Hrvatske na proračunsko sufinanciranje crkve potpisnice Ugovora kako bi crkva mogla „na doličan način nastaviti svoje djelovanje na promicanju općega dobra“ (čl. 23.). Zatim je Ugovorom određen novčani iznos koji će Republika Hrvatska godišnje dati iz državnog proračuna svakoj crkvi potpisnici.

2.2. Registrirane CRB kojima nije bilo omogućeno potpisivanje Ugovora

Crkve registrirane nakon 1941. godine imaju pravnu osobnost, vode se u Evidenciji vjerskih zajednica koju vodi Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, ali im nije omogućeno potpisivanje Ugovora s Vladom RH. Među njima su: zagrebačke Kristova duhovna crkva, Kristova duhovna crkva „malokr-

³⁷ Članak 6. Ugovora ističe: „Nadležno tijelo Crkve odluku o potrebi izgradnje crkve ili crkvene zgrade dostavlja nadležnim tijelima Republike Hrvatske i izabire lokaciju u dogovoru s tim nadležnim tijelima, a u skladu s provedbenim urbanističkim planom.“ Praksa je pokazala da je ovo pravo jako teško ostvariti jer u velikom dijelu gradskih službi odgovornih za provedbu postoji snažan društveni otpor koji zaustavlja većinu inicijativu crkava.

štenih“, Crkva Radosne vijesti, Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“ te Neovisna baptistička crkva iz Čakovca i Crkva Kristovih učenika iz Tenje.

Među zajednicama vjernika koje su registrirane kao udruge građana nalaze se Kršćanska zajednica u Šibeniku; Udruga Remar Croatia sa zajednicama u Zaprešiću, Rijeci i Lupoglavu; Udruga Dunamis u Zagrebu; Udruga Krist je internacionalan sa zajednicama u Zagrebu, Puli, Rijeci i Splitu; Udruga Kristova zajednica Dom milosti u Zadru.

U Hrvatskoj postoji niz zajednica vjernika koje se redovito okupljaju, ali nisu registrirane ni kao crkva ni kao udruga građana. Te zajednice nastoje funkcionirati kao crkve i smatraju da im nije potrebna pravna osobnost. Stoga se ne žele registrirati ni upisati u registar udruga. Zakon ih prepoznaje kao udruge građana bez svojstva pravne osobnosti. Izričitom zakonskom odredbom Zakona o udruzi na takve se udruge, na odgovarajući način, primjenjuju pravni propisi koji se odnose na ortaštvo (čl. 1., stavak 3.).

3. Restrukturiranje CRB (1990. – 2020.)

Raspadom Jugoslavije i stvaranjem države Hrvatske dolazi do sporazumnog izdvajanja pripadajućih mjesnih crkava u Hrvatskoj iz denominacija djelatnih u Jugoslaviji. Tom su prigodom skupine crkava u Hrvatskoj evidentirane kao: Evanđeoska crkva u RH, Savez baptističkih crkava u RH, Crkva Božja u RH i Savez Kristovih pentekostnih crkava u RH, Kristova duhovna crkva u RH i Kristova duhovna crkva malokrštenih u RH.

Republika Hrvatska nastojala je nakon osamostaljenja urediti i ozakoniti prava i obveze vjerskih zajednica, među kojima su i CRB. Učinila je to Ustavom (1990.), međudržavnim ugovorima s Katoličkom crkvom (1996. i 1998.), Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica (2002.), Ugovorima između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica (2003.) te Zaključcima Vlade (2004.). Slijedom primjena zakona i propisa CRB prolazile su višegodišnji proces restrukturiranja koji je rodio mnogim pozitivnim i priželjkivanim plodovima te ponekim nepoželjnim plodom. Restrukturiranjem se nastojalo udovoljiti zahtjevima države s jedne strane i svake denominacije i samostalne mjesne crkve s druge strane.

Većina CRB ušla je u proces restrukturiranja s usvojenim i naslijeđenim praksama i karakteristikama. Po Isusovoj zapovijedi propovijedanje evanđelja najvažniji je zadatak kršćana i Crkve kao zajednice vjernika (Mk 16,15). Crkve snažno naglašavaju svećenstvo svih vjernika, što u primjeni znači da svatko može biti pozvan i poslan od Boga na osnivanje i vođenje nove crkve. A kako je svaka crkva samostalna i neovisna, nitko nema pravo nadgledati kvalitetu vodstva, nauka i djelovanja novoosnovane crkve jer vođa ili vodstvo svake crkve bira, usvaja i primjenjuje nauk i specifično življenje crkve.

Tijekom restrukturiranja CRB zamjetna su tri procesa: 1) procesi izdvajanja, 2) procesi pridruživanja i 3) procesi osnivanja novih mjesnih crkava.

Procesi izdvajanja. Uz osnivanje novih samostalnih crkava, često potpomognuto inozemnim misijskim organizacijama, crkvama, udrugama i utjecajnim pojedincima, u 1990-ima je zamjetno izdvajanje i osamostaljivanje mjesnih crkava ili skupina crkava iz pojedinih denominacija.³⁸ Pri tome mjesna crkva (ili skupina crkava) koja se izdvoji nastoji zadržati pravnu osobnost i povijesni, pravni i kulturni kontinuitet dok se odriče duhovnog i strukturnog kontinuiteta.

Država početkom 2000-ih nastoji te procese smanjiti, ograničiti i, na kraju, onemogućiti. Tomu u prilog ide zaključak Vlade Republike Hrvatske: „Crkva ili vjerska zajednica koja se izdvoji ili se izdvojila iz crkve ili vjerske zajednice smatra se novom crkvom odnosno vjerskom zajednicom, a početak njezinog djelovanja smatra se danom izdvajanja, odnosno osnivanja...”³⁹

Ovim zaključkom, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica i ugovorima s vjerskim zajednicama država je značajno otežala izdvajanje skupina vjernika i mjesnih crkava iz postojećih denominacija i formiranje nove crkve ili denominacije. Time je država zaustavila već uhodanu praksu da crkve ili skupine vjernika koje su se izdvojile mogu zadržati pravnu osobnost te i dalje graditi povijesni, pravni i kulturni kontinuitet. Država ne osporava mjesnoj crkvi ili zajednici vjernika uživanje prava izdvajanja iz registrirane crkve ili vjerske zajednice, već određuje da ta skupina po zakonu treba krenuti iz početka kao nova crkva ili vjerska zajednica.

Procesi pridruživanja. U procesu priprema za potpisivanje Ugovora s denominacijama CRB, Vlada je potakla i omogućila da se postojeće samostalne i neovisne mjesne crkve mogu pridružiti nekoj od registriranih denominacija. Omogućila je različite vrste i modele udruživanja mjesnih crkava i denominacija.

Procesi pridruživanja samostalnih mjesnih crkava registriranim crkvama te spajanje manjih denominacija znatno su utjecali na strukture i identitet denominacija. Tako su, primjerice, Kristove crkve i Kristove crkve braće spojene i uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica kao Kristove crkve. Vlada RH nije potpisala Ugovor sa svakom denominacijom posebice, već ih je za tu prigodu grupirala pod jednim ugovorom prema svojim kriterijima s kojima su se složile pojedine

38 Taj je proces zamjetan, primjerice, u Reformiranoj crkvi iz koje nastaju dvije nove denominacije i u Evangeoskoj crkvi. Nakon promjene imena 1989. godine iz Kristova pentekostna crkva u Evangeoska crkva, nekoliko mjesnih crkava nije prihvatilo promjenu imena te je oformilo Savez Kristovih pentekostnih crkava. Početkom 2000-ih Crkva cjelovitog evanđelja iz Zagreba i EPC Bethesda iz Zadra (danas djeluje kao udruga građana) odvojile su se od Evangeoske crkve u Hrvatskoj i nastavile samostalno djelovanje.

39 Zaključak Vlade Republike Hrvatske, klasa: 070-01/03-03/03, Urbroj: 5030104-04-3 od 23. prosinca 2004. godine.

denominacije.⁴⁰ Tako su, primjerice, tri pentekostne denominacije udružene za potrebe Ugovora. Nositelj i potpisnik je Evangeoska pentekostna crkva u Republici Hrvatskoj, najbrojnija među njima, a u Ugovoru su joj pridružene Crkva Božja i Savez Kristovih pentekostnih crkava s njenim mjesnim crkvama (Ugovor čl. 2.). Savezu baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj pridružene su njima slične Kristove crkve u Republici Hrvatskoj, a Kršćanskoj adventističkoj crkvi u Republici Hrvatskoj pridružen je Reformni pokret adventista sedmog dana. Ovim su pridruživanjima denominacije i njihove mjesne crkve zadržale pravnu osobnost koju su imale prije stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.

Što se dobilo procesima pridruživanja? Država je definirala i sebi olakšala odnose s vjerskim zajednicama te dugoročno dobro riješila⁴¹ potencijalne probleme koji bi proizašli iz međudržavnih ugovora s Katoličkom Crkvom. Denominacije i njihove mjesne crkve dobile su potvrdu o svojoj pravnoj osobnosti te mogućnost uživanja dobrobiti koje osigurava Ugovor s Vladom RH, a koje bi teško ostvarile same.

Procese pridruživanja iskoristile su i pojedine samostalne mjesne crkve te se pridružile duhovno sličnoj denominaciji. Tako se, primjerice, u razdoblju 1990. – 2020. nekoliko samostalnih mjesnih crkava pridružilo Evangeoskoj pentekostnoj crkvi, Savezu baptističkih crkava i Kristovim crkvama. Pridruživanje je imalo pozitivne i negativne strane, kako za crkvu koja se pridružila tako i za denominaciju kojoj se pridružila. Pozitivno za samostalne mjesne crkve bilo je, uz ostalo, uključanje u denominacijsko obiteljsko ozračje, prisnije zajedništvo, sudjelovanje u mogućnosti provedbe većeg i sveobuhvatnijeg plana djelovanja. Za denominacije je svako pridruživanje donosilo niz pozitivnosti, od brojčanog rasta denominacije do unosa duhovne svježine i poleta u denominacijsku ustajalost.

Naravno, svako pridruživanje pratilo su i još uvijek prate negativne posljedice. Za samostalnu mjesnu crkvu koja se pridružuje denominaciji negativno je to što na neki način gubi osjećaj duhovne i organizacijske samostalnosti i važnosti. Uz to mora prihvatiti denominacijsko vjerovanje, vrijednosti, načela, strukture i načine djelovanja. Negativne posljedice za denominaciju najviše se očituju u remećenju duhovnog ozračja (pozitivno i negativno) koje novo pridružena crkva donosi sa sobom. Naime, svaka samostalna crkva utemeljena je u nekom duhovnom pokretu i njegovoj specifičnoj teologiji koja može biti tek djelomice slična teologiji denominacije kojoj se crkva pridružuje. Iz iskustva znam da su teologije koje su

40 Ugovor s Vladom RH potpisale su Evangeoska (Pentekostna) crkva u Republici Hrvatskoj, Kršćanska adventistička crkva u Republici Hrvatskoj i Savez baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj.

41 Izraz „dobro riješila“ temeljim na rezultatima istraživanja projekta CRB (1990. – 2020.) prema kojima su mjesne crkve zadovoljne odnosom s državom.

pridružene crkve donijele sa sobom u denominaciju stvarale i još uvijek stvaraju brojne probleme u borbi za identitet, kako pridružene crkve tako i denominacije.

Što se dobilo pridruživanjem pet samostalnih mjesnih crkava Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi u Hrvatskoj (EPC u RH)? Pojednostavljeno rečeno, crkva Hosana iz Pule svojim je pridruživanjem EPC u RH unijela snažan utjecaj karizmatiskog pokreta i Four Square denominacije, skupina baptista koja je u Šibeniku osnovala crkvu i pridružila se EPC u RH kao miraz je donijela utjecaje liberalnih baptista, crkva u Karlovcu utjecaj pokreta Samo Isus, crkva u Čakovcu utjecaj pastora Chucka Smitha i američke denominacije Calvary Chapel, a skupina zvana borongajci u Zagrebu donijela je brojne utjecaje iz pokreta kućnih crkava, posebice iz Ugande i Kine. Većina ovih utjecaja nije negativna sama po sebi, ali unose- njem različitih vjerovanja i praksi znatno su doprinijeli razvodnjavanju teologije, vjerovanja i identiteta Evanđeoske pentekostne crkve u Hrvatskoj.

Zašto se neke mjesne crkve ne žele pridružiti većim denominacijama? Zbog bojazni gubljenja duhovnog identiteta neke samostalne mjesne crkve opravdano nisu se htjele pridružiti postojećim denominacijama. Procijenile su da je ono što bi duhovno, identitetski i strukturno izgubile vrjednije od onoga što bi pridruživanjem dobile. Uz bojazan da će izgubiti identitet, tu je i strah da će izgubiti utjecaj i mogućnosti kao specifična mjesna zajednica te vjera da su dovoljno duhovno, organizacijski i financijski jaki da u nekoliko godina brojčano prerastu „staru, neduhovnu i zakržljalu“ denominaciju kojoj su slični.

Osnivanje novih mjesnih crkava. Nalog Gospodina Isusa Krista: „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. Tko uzvjeruje i pokrsti se, spasit će se, a tko ne uzvjeruje, osudit će se“ (Mk 16,15-16), obvezujući je i za današnje kršćane. Vršanjem Isusova naloga današnji kršćani u Hrvatskoj susreću se s problemom kako pravno urediti položaj skupine vjernika koja je u nekom mjestu uzvjerovala po propovijedanju evanđelja. Zakonodavstvo Republike Hrvatske daje četiri mogućnosti za to.

Prvo, osnivanje crkve u sklopu pojedine registrirane denominacije (skupine crkava) ili registrirane samostalne mjesne crkve. Crkve koje djeluju kao pravne osobe u Republici Hrvatskoj na dan stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (srpanj 2002.) upisane su u Evidenciju vjerskih zajednica podnošenjem prijave za upis. Te registrirane crkve slobodno mogu osnivati nove crkve, za koje onda ovlašteni predstavnik podnosi prijavu za upis u Evidenciju vjerskih zajednica kao njihov organizacijski oblik.

Drugo, osnivanje crkve kao registrirane udruge građana koja djeluje kao vjerska zajednica u nastajanju. U nastojanju da ograniči i uspori bujanje novih vjerskih zajednica država je propisala da novoosnovana vjerska zajednica mora imati najmanje 500 vjernika i da prije upisa u Evidenciju vjerskih zajednica mora biti upisana u registar udruga najmanje pet godina (ZPPVZ čl. 5. i 21.). Time je država blago uputila novoosnovane crkve da se pridruže postojećim registriranim deno-

minacijama ili samostalnim registriranim crkvama.⁴² Svoju pravnu osobnost pridružene crkve stekle su kao organizacijski oblik crkve ili denominacije kojoj su se pridružile (ZPPVZ čl. 6.).

Treće, osnivanje crkve kao neregistrirane udruge građana. Novoosnovana crkva može djelovati i kao neregistrirana udruga građana bez pravne osobnosti. ZPPVZ to izričito ističe: „Ovim se Zakonom ne sprječava ili ograničava osnivanje i djelovanje udruge s pravnom osobnošću ili bez pravne osobnosti koje su fizičke osobe osnovale radi ostvarivanja svojih vjerskih uvjerenja i slobode vjeroispovijedi“ (čl. 7.). Drugi stavak ovog članka napominje da neregistrirane udruge nemaju položaj vjerskih zajednica i ne mogu stjecati ni ostvarivati prava koja prema odredbama ZPPVZ ili drugih zakona imaju vjerske zajednice.

Četvrto, organizirano druženje vjernika na nekoj lokaciji. Vjernici se slobodno mogu okupljati i organizirano družiti radi proučavanja Svetoga pisma, molitve, slavljenja, svjedočenja i svih ostalih aktivnosti pri vršenju volje Božje. Ovakva okupljanja ne moraju biti registrirana, a Republika Hrvatska ih ne sprječava ili ograničava (ZPPVZ čl. 7.).

4. Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021.

Ovdje dajemo kratak pregled restrukturiranih CRB u Hrvatskoj na dan 28. ožujka 2021. godine.⁴³ Nakon provedbe Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i primjene ugovora između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica završeni su procesi restrukturiranja crkava.

Podaci o CRB u Hrvatskoj⁴⁴ sastavljeni su temeljem: uvida u Ugovor pojedine denominacije s Vladom RH; uvida u Evidenciju vjerskih zajednica u RH; uvida u Evidenciju udruge u RH; uvida u Registar poslovnih subjekata u RH; službenih podataka denominacija i samostalnih crkava (uključujući godišnja izvješća, web stranice); arhiva denominacija i samostalnih crkava; privatne arhivske građe;

42 Taj proces vidljiv je kod Crkve cjelovitog evanđelja iz Zagreba (uvedena u Evidenciju vjerskih zajednica 2003. godine) kojoj su se pridružile Crkva kršćanskog zajedništva „Lončareva kuća“ (uvedena u Evidenciju 2014.), Crkva Metanoia (uvedena u Evidenciju 2018.), i Crkva Svjetlo svijeta (uvedena u Evidenciju 2020.). Slično se zbivalo i u Neovisnoj baptističkoj crkvi Stablo života iz Čakovca (uvedena u Evidenciju 2004.). Njoj su se pridružile Neovisna baptistička crkva Pobjednici iz Varaždina (uvedena u Evidenciju 2010.), Neovisna baptistička crkva Novi život iz Zagreba (uvedena u Evidenciju 2018.), Neovisna baptistička crkva Sidro duše iz Splita (uvedena u Evidenciju 2023.).

43 Detaljni podaci nalaze se u istraživačkom dokumentu „Analiza 1. i 2. pitanja iz Upitnika (ožujak 2024.)“, koji potpisuju istraživači s Biblijskog instituta u Zagrebu Stanko Jambrek, Danijel Časni, Ervin Budiselić i Goran Medved te Dalibor Kraljik s Evanđeoskog teološkog veleučilišta u Osijeku.

44 U ove podatke nisu uključene skupine vjernika koje se redovno okupljaju, ali nisu pokazale dovoljno duhovnog i brojčanog rasta za prelazak iz kućne grupe kršćana u crkvu.

Upitnika i intervju sa službenim predstavnicima denominacija; Upitnika i intervju s vođama mjesnih crkava; analize istraživačkih podataka prikupljenih Upitnicima. Stanje je sljedeće:

Denominacije uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH – 162 evidentirane crkve

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 7 evidentiranih crkvenih općina
Crkva cjelovitog evanđelja – 4 evidentirane crkve + 1 organizacija/institucija
Evandeoska pentekostna crkva (EPC) – 60 evidentiranih crkava + 10 organizacija/institucija
Kristove crkve u Hrvatskoj – 14 evidentiranih crkava + 1 organizacija/institucija
Savez baptističkih crkava (SBC) – 53 evidentirane crkve + 6 organizacija/institucija
Savez crkava Riječ Života – 12 evidentiranih crkava
Savez Kristovih pentekostnih crkava – 9 evidentiranih crkava
Neovisna baptistička crkva – 3 evidentirane crkve

Samostalne mjesne crkve uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH – 6 crkava

Crkva Radosne vijesti, Zagreb
Kristova Duhovna crkva, Zagreb
Kristova Duhovna crkva malokrštenih, Zagreb
Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“, Zagreb
Crkva Kristovih učenika, Tenja
Evandeoski kršćani, Tenja
Zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana - 4 zajednice
Humanitarna udruga Remar Croatia, Zaprešić (datum upisa 7. lipnja 2006.)
Udruga Krist je internacionalan, Mušalež (datum upisa 8. ožujka 2017.)
Kršćanska zajednica Šibenik (datum upisa 1. siječnja 2018.)
Udruga Dunamis, Zagreb (datum upisa 14. veljače 2020.)

Zajednice vjernika koje su registrirane kao poslovni subjekt (ostale organizacije) djelatnosti vjerskih organizacija

Kršćanska proročka crkva Maranatha, Split

Zajednice vjernika koje se okupljaju ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve – 3 zajednice

Nezavisna duhovna zajednica, Osijek
Kršćanska zajednica Split
Kristova zajednica Dom milosti, Zadar

Na temelju osnovnih karakteristika CRB⁴⁵ istraživački je tim zaključio da je na dan 28. ožujka 2021. u Evidenciju vjerskih zajednica u RH bilo uvedeno 8 denominacija⁴⁶ i njihove 162 mjesne crkve. U istraživanju nisu sudjelovali Savez Kristovih pentekostnih crkava (9 evidentiranih crkava) i Neovisna baptistička crkva (3 evidentirane crkve). Stoga je u istraživanju obrađeno 150 crkava koje su upisane u Evidenciju. Uvidom u službene podatke denominacija zaključili smo da je od tih 150 evidentiranih crkava 121 aktivna, dok se ostale vode kao crkve u mirovanju.⁴⁷ Pridružimo li tome 6 samostalnih mjesnih crkava uvedenih u Evidenciju vjerskih zajednica, 4 zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana, jednu zajednicu koja je registrirana kao poslovni subjekt djelatnosti vjerskih organizacija i 3 zajednice vjernika koje se okupljaju, ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve, zaključujemo da u CRB u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021. postoji 176 mjesnih crkava različitih pravnih oblika.

Upitnik je popunilo 5 od 8 denominacija, 87 od 135 aktivnih mjesnih crkava u 6 denominacija te jedna nezavisna zajednica.

Aktivne mjesne crkve u denominacijama koje su sudjelovale u istraživanju - 121 crkva

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 7 crkvenih općina

Crkva cjelovitog evanđelja – 4 crkve

Evangeoska pentekostna crkva (EPC) – 44 crkve

Kristove crkve u Hrvatskoj – 12 crkava

Savez baptističkih crkava (SBC) – 44 crkve

Savez crkava Riječ Života – 10 crkava

Broj mjesnih crkava koje su sudjelovale u istraživanju⁴⁸ - 86 od 121 (71,01 %)

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 6 od 7 crkvenih općina (85,71 %)

Crkva cjelovitog evanđelja – 3 od 4 crkve (75,00 %)

Evangeoska pentekostna crkva (EPC) – 36 od 44 crkve (81,82 %)

Kristove crkve u Hrvatskoj – 9 od 12 crkava (75,00 %)

Savez baptističkih crkava (SBC) – 30 od 44 crkve (68,18 %)

Savez crkava Riječ Života – 2 od 10 crkava (16,67 %)

45 Definiciju vidi u Uvodu u istraživanje.

46 Denominacija u ovom istraživanju je vjerska zajednica upisana u Evidenciju vjerskih zajednica koja ima kao organizacijske oblike tri i više mjesnih crkvi/zajednica.

47 Crkva može biti u mirovanju zbog različitih razloga. Među njima su: nedostatak kvalitetnog vodstva, nedostatan broj aktivnih vjernika, privremeno prebivanje aktivnih vjernika izvan mjesta, itd. Crkva u mirovanju ne zatvara se jer ima preduvjete da se u svakom trenutku može aktivirati. Među preduvjetima se ističu potencijalno mjesno vodstvo, aktiviranje postojećih vjernika, dolazak vjernika iz drugih mjesnih crkava, napori u evangelizaciji, vlastiti prostor za sastajanje itd.

48 Crkve koje su ispunile Upitnik.

Za četiri samostalne mjesne crkve uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH procijenjeno je da nisu relevantne za istraživanje. Crkva Radosne vijesti i Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“, obje iz Zagreba, nisu se odazvale na opetovane pozive da sudjeluju u istraživanju. Tri zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana nisu se odazvale na poziv da sudjeluje u istraživanju. Od zajednica vjernika koje se okupljaju, ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve u istraživanju je sudjelovala jedino Nezavisna duhovna zajednica iz Osijeka.

Tijekom veljače i ožujka 2024. izvršen je upis podataka iz prikupljenih upitnika u Excel tablice. Upitnik za vodstvo denominacija ispunili su: biskup Matej Lazar Kovačević za Crkvu Božju u Hrvatskoj; predsjednik Damir Špoljarić za Evandeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj; pastor Mario Dučić za Crkvu cjelovitog evanđelja; predstojnik Vijeća Kristovih crkava Mladen Dominić za Kristove crkve u Hrvatskoj; apostol Damir Alić za Savez crkava Riječ Života. Iako je bilo dogovoreno, predsjednik i glavni tajnik Saveza baptističkih crkava u Hrvatskoj nisu ispunili Upitnik. Upitnik za mjesnu crkvu ispunili su službeni predstavnici (pastor, propovjednik ili vodeći starješina).

4.1. Približni broj vjernika CRB

Točan broj vjernika u CRB nemoguće je utvrditi, stoga ovdje iznosimo samo njihov približan broj. Za utvrđivanje toga broja služili smo se s više izvora: Popisima stanovništva iz 1991., 2001., 2011. i 2021. godine; dostupnim podacima denominacija; dostupnom arhivskom građom i javno objavljenim podacima; podacima prikupljenima Upitnikom za vođe denominacija; podacima prikupljenima Upitnikom za mjesne crkve te podacima prikupljenima iskustvenim procjenama istraživača.

Postoji više razloga zašto je nemoguće utvrditi točan broj vjernika. Popisi stanovništva ne daju ni približno točan broj vjernika jer sastavljači popisnog obrasca ne razumiju niti prate unutarnje procese i borbe za identitet koji se zbivaju u pojedinim denominacijama i mjesnim crkvama. Kao rezultat toga dobivaju se drastično različiti podaci od popisa do popisa za isti broj vjernika.

Denominacijski podaci samo su približni podaci. Zašto? Ima više razloga za to. Prvo, rijetko koja mjesna CRB vodi i na vrijeme ažurira službenu evidenciju o članstvu. Drugo, mnoge CRB uopće nemaju članstvo, već govore o tome koliko je osoba sudjelovalo u nedjeljnom bogoslužju. Treće, neke mjesne crkve vrlo su „protočne“, ljudi im dolaze i odlaze. Dolaze im vjernici iz drugih crkava i prijatelji, ostanu neko vrijeme, a zatim odlaze. Četvrto, definicije člana crkve često se razlikuju od crkve do crkve. Tako, primjerice, u Katoličkoj Crkvi i protestantskim crkvama članovi crkve su sve krštene osobe, najčešće kao dojenčad, bez obzira vjeruju li išta ili ništa. U CRB član crkve može biti samo osoba koja je krštena kao

vjernik, tj. osoba koja je kao odrasla osoba povjerovala u Isusa Krista i usvojila Sveto pismo kao standard vjerovanja i življenja.

Javno objavljeni podaci i arhivska građa iznose približne podatke koje je na različite načine prikupio autor.

Upitnikom za mjesne crkve nastojali smo prikupiti što je više moguće točne podatke koje ovdje objavljujemo. Te smo podatke upotpunili iskustvenim procjenama istraživača koji su dugogodišnji djelatnici u Savezu baptističkih crkava, Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi i Kristovim crkvama te dobro poznaju mjesne crkve svoje i drugih denominacija i samostalnih crkava.

Približni broj vjernika u crkvama koje su sudjelovale u istraživanju

Naziv organizacijskog oblika zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom	Bilješke
		Istraživački podaci	Denominacijski podaci		
Crkva Božja	7	255	275	310 – 335	U CB su djeca 21 % od broja vjernika.
Crkva cjelovitog evanđelja	4	265	270	310 – 332	Za CCE je procijenjeno da su djeca 23 % od broja vjernika.
Evanđeoska pentekostna crkva	44	1.719 – 1.789	1.800 – 1.900	2.214 – 2.337	U EPC su djeca 23,16 % od broja vjernika.
Kristove crkve u Hrvatskoj	12	224	250	294 – 329	U KC su djeca 31,6 % od broja vjernika.
Savez baptističkih crkava	44	1.771 – 1.800	–	2.199 – 2.235	U SBC su djeca 24,17 % od broja vjernika.
Savez crkava Riječ Života	10	700 – 850	1.100 – 1.200	865 – 1.05049	U SCRŽ je procijenjeno da su djeca 23,5 % od broja vjernika.
Nezavisna duhovna zajednica, Osijek	1	50	50	55	
Ukupno	122	4.984-5.233	5.516-5.749	6.247-6.668	

49 Kako za izračun broja vjernika s djecom nema kvalitetnog uzorka, podaci su procijenjeni temeljem iskustva i sekundarnih izvora istraživača. Postotak djece izračunat je na temelju podataka drugih denominacija.

*Približni broj vjernika 2021. godine u crkvama
koje nisu sudjelovale u istraživanju*

Naziv organizacijskog oblika zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom
		Procijenjeni podaci	Denominacijski podaci	
Savez Kristovih pentekostnih crkava	9	400-500		492-615
Neovisna baptistička crkva	3	80-120		99-148
Crkva Radosne vijesti	1	50-70		61-86
Kristova Duhovna crkva	1	15-25		18-30
Kristova Duhovna crkva malokrštenih	1	15-25		18-30
Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“	1	40-60		49-73
Crkva Kristovih učenika, Tenja	1	15-25		18-30
Evangeoski kršćani, Tenja	1	15-25		18-30
Humanitarna udruga Remar Croatia, Zaprešić i Rijeka	2	50-70		61-86
Udruga Krist je internacionalan, Mušalež	1	100-150		123-185
Kršćanska zajednica Šibenik	1	50-70		61-86
Kršćanska zajednica Split	1	40-60		50-70
Kršćanska proročka crkva Maranatha, Split	1	40-60		50-70
Udruga Dunamis, Zagreb	1	20-30		24-37
Ukupno	25	930-1.290		1.142-1.576

*Približni broj vjernika 2021. godine u svim crkvama i zajednicama
(koje su sudjelovale u istraživanju + koje nisu)*

Crkve i zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom
		Procijenjeni podaci	Denominacijski podaci	
Crkve i zajednice koje su sudjelovale u istraživanju	122	4.984-5.233	5.516-5.749	6.247-6.668
Crkve i zajednice koje nisu sudjelovale u istraživanju	25	930-1.290	-	1.142-1.576
Ukupno	147	5.914-6.523		7.389-8.244

4.2. Kretanje broja vjernika CRB u odnosu na demografske procese

Razvoj stanovništva Hrvatske u istraživačkom razdoblju (1990. – 2020.) karakterizira nekoliko demografskih procesa, među kojima su najznačajniji procesi ukupne i prirodne depopulacije te demografskog starenja. Iseljavanje iz ekonomskih razloga započeto 1960-ih godina snažnije se nastavilo tijekom Domovinskog rata i poraća od 1990-ih do 2020-ih. Tomu su doprinijeli nepovoljni utjecaji Domovinskog rata, duboke gospodarske krize, posljedice procesa ulaska Hrvatske u Europsku Uniju, posljedice nebrige i promašenih politika vladajućih stranaka sustavnim uništavanjem domaće proizvodnje.

Prema popisu stanovništva Hrvatska je 1991. godine imala 4.784.265 stanovnika, a 2021. godine 3.888.529 stanovnika.⁵⁰ U samo 30 godina Hrvatska je ostala bez 895.736 stanovnika. U isto vrijeme, unatoč nepovoljnim demografskim procesima, zamjetan je povećan broj mjesnih crkava CRB i broj vjernika. Tako, primjerice, u EPC je broj mjesnih crkava rastao s 23 u 1991. godini na 44 aktivne crkve u 2021. godini, a broj vjernika s oko 900 u 1991. godini na oko 1.700 – 1.800 (broj vjernika s djecom je oko 2.214 – 2.337) u 2021. godini. Sličan rast zabilježen je i u SBC. Rast u broju mjesnih crkava i broju vjernika zabilježen je i u Kristovim crkvama, Savezu crkava Riječ Života i Crkvi cjelovitog evanđelja. Na kraju, 2021. godine CRB u Hrvatskoj broje 176 mjesnih crkava⁵¹ različitog pravnog statusa, s 5.914 – 6.523 aktivnih vjernika te oko 7.389 – 8.244 aktivnih vjernika s njihovom djecom.

Zaključak

Razdoblje od 1990. do 2020. godine obilježeno je restrukturiranjem mjesnih crkava i denominacija CRB u Hrvatskoj te duhovnim, teološkim i kulturnim procesima traganja za identitetom te obnavljanja, mijenjanja i utvrđivanja identiteta. Za istraživačku skupinu denominacija i mjesnih crkava u Hrvatskoj korištena su tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tri naziva kojima se nastojao naznačiti i istaknuti njihov stečeni ili željeni identitet: „protestantske crkve“, „evanđeoske crkve“ i „crkve reformacijske baštine“. Kako nazivi „protestantske crkve“ i „evanđeoske crkve“ odražavaju tek djelomice stvarnost u hrvatskom kontekstu, ostaje nam kao najprimjenjiviji naziv „crkve reformacijske baštine“. CRB u Hrvatskoj samostalne su i neovisne mjesne crkve i zajednice crkava (denominacije) koje svoje učenje i življenje temelje u Bibliji, a poticaje za život i djelovanje crpe najvećim dijelom iz Biblije, manjim dijelovima iz radikalne tradicije reformacije 16. stoljeća te niza evanđeoskih pokreta buđenja vjere od 17. do 21. stoljeća.

50 Detaljniju analizu vidi u: Živić, Pokos, i Turk 2005.

51 Od toga broja 147 ih se vodi kao aktivne crkve, a 29 kao crkve u mirovanju.

U dosadašnjem definiranju identiteta CRB u Hrvatskoj pojednostavljeno se kopirao identitet inozemnih crkava i denominacija (američkih i europskih) i prenosio u hrvatsku stvarnost pri čemu se premalo uvažavao specifičan hrvatski povijesni, duhovni, teološki i kulturni kontekst. Protestantske crkve u Hrvatskoj su jedino Evangelička crkva i reformirane kršćanske crkve koje svoje povijesno i teološko podrijetlo imaju u protestantskoj reformaciji šesnaestoga stoljeća. CRB svoje povijesno i teološko podrijetlo, uz Bibliju, imaju u radikalnoj tradiciji reformacije. Dokazuju to njihove osnovne karakteristike obrazložene u članku i potvrđene vjerovanjima, statutima i pregledima naučavanja denominacija i mjesnih crkava.

Osamostaljenjem Republike Hrvatske započeo je proces društvene regulacije vjerskih zajednica, kojim je određen legalni okvir u odnosima države i vjerskih zajednica. Po završetku procesa hrvatsko zakonodavstvo prepoznaje pet skupina vjerskih zajednica: 1) Katolička Crkva; 2) registrirane vjerske zajednice koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 3) registrirane vjerske zajednice kojima nije bilo omogućeno potpisivanje ugovora s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 4) zajednice vjernika registrirane kao udruge građana (zajednice u nastajanju) koje se, kad zadovolje određene uvjete, mogu registrirati kao vjerska zajednica; 5) zajednice vjernika koje nisu registrirane kao vjerska udruga. Kako prvu skupinu čini povlaštena Katolička Crkva, CRB se nalaze u preostale 4 skupine.

Slijedom primjena zakona i propisa CRB prolazile su višegodišnji proces restrukturiranja kojim se nastojalo udovoljiti zahtjevima države s jedne strane i svake denominacije i samostalne mjesne crkve s druge strane. Većina CRB ušla je u proces restrukturiranja s usvojenim i naslijeđenim praksama i karakteristikama. Stoga su tijekom restrukturiranja CRB zamjetna tri procesa: 1) procesi izdvajanja, 2) procesi pridruživanja i 3) procesi osnivanja novih mjesnih crkava.

Na kraju članak donosi sažetak stanja CRB nakon procesa restrukturiranja u kojem je vidljivo da unatoč drastičnom padu broja stanovnika u Hrvatskoj, broj mjesnih crkava i vjernika u istraživačkom razdoblju lagano i kontinuirano raste.

Literatura

- Atherstone, Andrew, i David Ceri Jones. 2018. „Evangelicals and Evangelicalisms: Contested Identities“. U: *The Routledge Research Companion to the History of Evangelicalism*, ur. Andrew Atherstone i David Ceri Jones, 1-21. New York: Routledge.
- Bagchi, David V. N. 2000. „Reformation“. U: *The Dictionary of Historical Theology*, ur. Trevor A. Hart i Richard Bauckham. Carlisle, UK i Grand Rapids, US: Paternoster Press i William B. Eerdmans Publishing Company.
- Balog, Antal. 2009. *Temeljne istine Svetoga pisma*. Osijek, Izvori.

- Barrett, David B. 2019. *World Christian Encyclopedia*, 3rd Edition. Ur. Todd M. Johnson i Gina A. Zurlo. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bellofatto, Gina A. 2014. „Evangelicals and Interfaith Dialogue: A New Paradigm“. *Lausanne World Pulse*. <https://lausanneworldpulse.com/perspectives-php/1224/01-2010> (pristupljeno 2. listopada 2024.).
- Bloesch, Donald G. 1989. *Osnove evanđeoske teologije 1*. Novi sad: Dobra vest.
- Budiselić, Ervin. 2022. „A koji ste vi? Pitanje identiteta evanđeoskih vjernika“. *Kairos* 16, br. 2: 185-193.
- Capetownski iskaz o predanju: Ispovijest vjere i poziv na djelovanje (CIOP). 2011. Zagreb: Protestantsko evanđeosko vijeće u RH i Biblijski institut.
- Center for the Study of Global Christianity. 2013. *Christianity in its Global Context, 1970–2020: Society, Religion, and Mission*. Gordon-Conwell Theological Seminary. <https://www.gordonconwell.edu/wp-content/uploads/sites/13/2019/04/2ChristianityinitsGlobalContext.pdf> (pristupljeno 2. listopada 2024.).
- Dugandžija, Nikola. 1990. *Božja djeca: Religioznost u malim vjerskim zajednicama* (uz zagrebačko istraživanje). Zagreb: RZ RKSSCH i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- European Evangelical Alliance. <https://www.europeanea.org/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- George, Timothy. 1994. *Theology of the Reformers*. Nashville: Broadman Press.
- Gladwin, Michael. 2019. „Evangelicals and mission in the Global South“. U: *Routledge Research Companion to the History of Evangelicalism* 1st ed., ur. Andrew Atherstone i David Ceri Jones, 162-177. Oxon, UK: Routledge.
- Goldberger, Goran. 2011. „Medijska prezentacija malih vjerskih zajednica u hrvatskoj: analiza sadržaja dnevnih novina“. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Horak, Josip. 1989. *Baptisti: povijest i načela vjerovanja*. Zagreb: Duhovna stvarnost.
- Jagec, Željko. 2011. *Povijest Kristove pentekostne crkve Zagreb*. Varaždin: Praktični kršćanin.
- Jambrek, Stanko. 1996. *Evanđeoska crkva: Prošlost i sadašnjost Evanđeoske crkve u Hrvatskoj*. Zagreb: Evanđeoska crkva u Hrvatskoj.
- Jambrek, Stanko. 1997a. „Povijesni pregled Evanđeoskog pokreta“. U: *Evanđeoski pokret: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantsko-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 27-38. Zagreb: PEV.
- Jambrek, Stanko. 1997b. „Evangelism and Proselytism in Croatia“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 17, br. 5: 21-32.

- Jambrek, Stanko. 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Jambrek, Stanko. ur. 2007. *Leksikon evanđeoskog kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej.
- Jambrek, Stanko. 2008. „Jedinstvo i zajedništvo kršćana iz pentekostne perspektive“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 1: 61-76.
- Jambrek, Stanko. 2013. *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*. Zagreb: Srednja Europa i Biblijski institut.
- Jambrek, Stanko. 2014a. „Kršćansko svjedočanstvo u multireligijskome svijetu u svjetlu Riječi Božje“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 8, br. 2: 217-243.
- Jambrek, Stanko. 2014b. „Prilozi za jedinstvo u evanđelju Isusa Krista“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 8, br. 2: 251-263.
- Jambrek, Stanko. 2015. „Evanđeosko kršćanstvo i međureligijski dijalog“. *Edinost in dialog* 70, br. 1/2: 51-64.
- Jambrek, Stanko. 2017. *Metodologija istraživanja i pisanja u teologiji*. Zagreb: Biblijski institut.
- Jambrek, Stanko. 2022. *Crkva za sva vremena i sve kulture*. Zagreb: Biblijski institut.
- Jendričko, Josip. 1995a. *Podaci o srušenim i oštećenim crkvama i crkvenim objektima te broju svećenika i vjernika: Izvještaj za Državnu komisiju za odnose s vjerskim zajednicama od 6. veljače 1995*. Vinkovci: Crkva Božja.
- Jendričko, Josip. 1995b. *Crkva Božja u Hrvatskoj: Izvještaj nadglednika crkve Božje u Hrvatskoj za Državnu komisiju za odnose s vjerskim zajednicama od 12. listopada 1995*. Vinkovci: Crkva Božja.
- Kerep, Anica. 1997. „Od religijske kulture do konfesionalnog vjeronauka“. U: *Evanđeoski pokret: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantско-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 97-107. Zagreb: Protestantско-evanđeosko vijeće.
- Krštenje djece ili biblijsko krštenje?* 1999. Rijeka: Evanđeoska crkva Krista Kralja.
- Kufrin, Krešimir. 1991. „Sociologijska deskripcija Kristove crkve Betanija“. U: *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*, ur. Ljudevit Plačko, 99-111. Zagreb: IDIS.
- Lausanne Movement. <https://lausanne.org/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Lausannski zavjet. 2008. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 2: 341-348.
- Magda, Toma. 2019. „Protestantske zajednice u Hrvatskoj i mediji“. U: *Vjerska tematika u hrvatskom medijskom prostoru: zbornik radova sa Znanstvenog simpozija na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu*, ur. Jerko Valković, 239-242. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

- Manilski proglas. 2008. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 2: 349-364.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1991. *Analiza sadržaja tiska malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb. Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1995. „Necrkvena religioznost u Hrvatskoj“. *Društvena istraživanja* 6, br. 20: 853-866.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1999a. „Urbanost pentekostalnih zajednica: socio-demografska obilježja zagrebačkih pentekostalaca“. *Sociologija sela* 37, br. 4: 407-427.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1999b. „Necrkvena religioznost u Hrvatskoj: Primjer pentekostalnih zajednica.“ Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Marinović, Ankica, i Dinka Marinović Jerolimov. 2018. „A što je s našim pravima? Država i manjinske vjerske zajednice: analiza slučaja“. U: *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*, ur. Ankica Marinović i Ivan Markešić, 269-294. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Marinović, Ankica, i Ivan Markešić, ur. 2018. *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Marinović Jerolimov, Dinka. 1991. *Prikaz malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: IDIS.
- Markešić, Ivan. 2018. „Doprinos protestantskih vjerskih zajednica obrazovnom sustavu Republike Hrvatske“. U: *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*, ur. Marinović, Ankica i Ivan Markešić, 295-318. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Matošević, Lidija. 2012. „O dostatnosti Svetoga pisma: rasprava između teologije reformacije i onovremene rimokatoličke teologije o odnosu između Pisma i tradicije - iz protestantske perspektive“. *Nova prisutnost* 10, br. 1: 45-67.
- Matošević, Lidija, Enoch Šeba, i Ruben Knežević. 2022. „Two Protestants, Three Churches: Croatian Protestantism: Churches, Denominations, and Theological Institutions“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 42, br. 9, article 3.
- McGrath, E. Alister. 2006. *Uvod u kršćansku teologiju*. Zagreb: TF „Matija Vlačić Ilirik“; Rijeka: Ex libris.
- Nikodem, Krunoslav, i Siniša Zrinščak. 2019. „Između distancirane crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: religijske promjene u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine“. *Društvena istraživanja* 28, br. 3: 371-390.

- Peterlin, Davorin. 2000. „Theological Education among Croatian Baptists: A Socio-Historical Survey“. *The Baptist Quarterly* 38, br. 5: 239-259.
- Pew Research Center. 2011. „Global Christianity – A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population“. <https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Pew Research Center. 2015. „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050“. www.pewresearch.org (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Plačko, Ljudevit. 1991. *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*. Zagreb: IDIS.
- Protestantsko evanđeosko vijeće u Republici Hrvatskoj. <https://pev.com.hr/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Scribner, W. Robert. 1986. *The German Reformation*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Terzić, Vesna. 1991. „Kristova pentekostna crkva i crkva ‘Radosna vijest’“. U: *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*, ur. Ljudevit Plačko, 81-97. Zagreb: IDIS.
- Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evanđeoske (Pentekostne) crkve u Republici Hrvatskoj, Kršćanske adventističke crkve u Republici Hrvatskoj i Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa. Narodne novine br. 196/2003.
- Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Saveza crkava „Riječ života“, Crkve cjeovitog evanđelja i Protestanske reformirane kršćanske crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa. Narodne novine br. 112/2014.
- Vjerovanje, naučavanje i život. 1999. Crkva Božja u Hrvatskoj: Vinkovci.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 1. izdanje. 2004. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 2. izdanje. 2008. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 3. izdanje. 2012. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 4. izdanje. 2016. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 5. izdanje. 2020. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- World Evangelical Alliance. <https://worldea.org/who-we-are/our-history/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Narodne novine br. 83/2002.

Zakon o udrugama. Narodne novine br. 88/01, 11/02.

Živić, Dražen, Nenad Pokos, i Ivo Turk. 2005. „Glavni demografski procesi u Hrvatskoj“. *Hrvatski geografski glasnik* 67, br. 1: 43-44.

Stanko Jambrek

Churches of the Reformation Heritage in Croatia (1990–2020): Their Legal Status, Restructuring, and Overall State in 2021

Abstract

The article presents summarized and partial results of a five-year research (2022-2026) on the scientific project “Churches of Reformation Heritage in Croatia (1990-2020).” The article is published in two parts, in the spring and autumn editions of the Kairos Journal. The first part focuses on the legal status, restructuring, and overall state of churches of the Reformation Heritage in Croatia in 2021. The second part discusses and analyzes the burning issue of their spiritual, theological, and social identity. The first part of the article explains the objectives of the project, its applied research methodology, and terminology used, while also defining key concepts and explaining the basic characteristics of the aforementioned churches. The article then explores the legal status of churches after the separation of the Republic of Croatia from Yugoslavia and its independence in 1991. The legal status of churches in the Republic of Croatia was established by the Constitution, the Act on the Legal Status of Religious Communities, contracts of individual religious communities with the Government of the Republic of Croatia, and accompanying implementing acts. This was followed by the process of restructuring the churches, which was thoroughly researched, and this article explains the most important findings. Finally, the article provides statistical data on restructured churches of the Reformation Heritage as of March 28, 2021.